

**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра біології лісу, мисливствознавства та іхтіології

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему **РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ МИСЛИВСЬКИХ РЕСУРСІВ НА
ПРИКЛАДІ ТОВ «ОЛЕКСАНДРІВСЬКЕ МИСЛИВСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО»
НА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.2052

Спеціальності 205 «Лісове господарство»

Освітньої програми «Мисливське господарство»

Осипенко В.В.

Керівник проф. д.б.н. Сарабєєв В.Л.

Рецензент доц., к.с.-г.н. Дударєва Г.Ф.

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет біологічний
Кафедра біології лісу, мисливствознавства та іхтіології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 205 Лісове господарство
Освітня програма Мисливське господарство

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри В.І. Домніч

«_____» _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Осипенкові Володимирі Володимировичу

1. Тема кваліфікаційної роботи (проекту) Раціональне використання мисливських ресурсів на прикладі ТОВ «Олександрівське мисливське господарство» на Чернігівській області

керівник роботи Сарабеев Володимир Леонідович професор, д.б.н. _____,

затверджені наказом ЗНУ від « 1 » травня 2023 року № 644–с

2. Строк подання студентом роботи грудень 2023 року

3. Вихідні дані до роботи статистичні відомості, дані особистих досліджень, опитні відомості

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1) з'ясувати які види мешкають на території мисливських угідь на даний час та в якому стані знаходяться на даний час їх популяції за показником чисельності; 2) визначення переліку видів тварин, що мешкають на території мисливського господарства, що за чисельністю та морфолого-анатомічними особливостями тварин або їх частин шкіри, голови, роги, ікла придатні для трофейного полювання; 3) запропонувати шляхи потенційного збільшення чисельності мисливських тварин на території господарства

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 1) Таблиця 2.1 – Короткий опис птахів, що мешкають у господарстві.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
4	Дударєва Г.Ф, к. с./г.н., доцент		

7. Дата видачі завдання _____ 10 квітня 2023 _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Опрацювати літературних джерел	квітень 2023р.	виконано
2	Освоїти основні методи дослідження за своєю тематикою	квітень 2023р.	виконано
3	Збір матеріалу	травень 2023 р. – серпень 2023 р.	виконано
4	Опрацювання отриманого матеріалу	вересень 2023 р. – жовтень 2023 р.	виконано
5	Провести статистичну обробку зібраного матеріалу	листопад 2023 р.	виконано
6.	Написати та оформити кваліфікаційну роботу	грудень –2023 р.	виконано

Студент _____

В.В. Осипенко

Керівник роботи _____

В.Л. Сарабєєв

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____

Г.Ф. Дударєва

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота загальним обсягом 89 сторінок. Робота містить рисунків 24 та 5 таблиць. При виконанні роботи було використано 69 літературних джерел.

Об'єкт дослідження – мисливське господарство «Олександрівське мисливське господарство» Черніговської області, смт. Рібкінське.

Метою розробка заходів щодо підвищення чисельності поголів'я мисливських звірів до оптимальних показників, шляхом покращення ефективності біотехнічних і проведення господарсько обґрунтованих експлуатаційних заходів з метою раціональне використання мисливських ресурсів на прикладі господарства «Олександрівське» Черніговської області, смт. Рібкінське.

У зв'язку з тим, що завданнями мисливського господарства є: охорона, використання та відтворення мисливських природних ресурсів, збереження, використання та відтворення середовища їх перебування; створення та підтримка в належному стані мисливської інфраструктури важливим є питання раціонального використання та підтримка сталого рівня та примноження чисельності мисливської фауни, особливо в час військових дій на території нашої держави.

Результати роботи на практиці можуть бути використані в упорядкуванні мисливського господарства ТОВ «Олександрівське мисливське господарство» та аналогічних мисливських господарств.

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ, ПОПУЛЯЦІЯ,
МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ
БІОТОПІЧНИЙ РОЗПОДІЛ

ABSTRACT

Qualification work with a total volume of 89 pages. The work contains 24 figures and 5 tables. 69 literary sources were used in the performance of the work.

The object of the study is the hunting farm «Olexandrivskoe hunting farm» of Chernihiv region, the village of Rybkinske.

The goal is to develop measures to increase the number of hunting animals to optimal levels, by improving biotechnical efficiency and carrying out economically justified operational measures with the aim of rational use of hunting resources on the example of the Oleksandrivske farm, Chernihiv region, village Rybkinske

Due to the fact that the tasks of the hunting industry are: protection, use and reproduction of hunting natural resources, preservation, use and reproduction of their habitat; creation and maintenance of hunting infrastructure in proper condition is an important issue of rational use and maintenance of a stable level and increase in the number of hunting fauna, especially during military operations on the territory of our state.

The results of the work in practice can be used in the organization of the hunting farm of Oleksandrivske hunting farm LLC and similar hunting farms.

RATIONAL USE OF RESOURCES, POPULATION, MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS, NUMBER DYNAMICS BIOTOPIC DISTRIBUTION

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
1 ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	10
1.1 Державний контроль у галузі мисливського господарства та полювання. Громадські організації мисливців.....	10
1.2 Полювання з використанням вогнепальної мисливської зброї. Дії, що прирівнюються до полювання.....	12
1.3 Способи полювання: індивідуальне полювання; колективне полювання; колективне полювання з нагоничами (облавне полювання).....	21
1.4 Ліміти використання мисливських тварин.....	22
1.5 Техніка безпеки при проведенні полювання на тварин, добування яких здійснюється за ліцензією та при проведенні облавного полювання.....	23
2 МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	29
2.1 Матеріал та характеристика методів дослідження.....	29
2.2 Рекомендовані методи обліку мисливських тварин.....	49
2.3 Способи визначення цінності та якості мисливської продукції.....	54
2.4 Статистична обробка даних.....	56
3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА.....	59
3.1 Стан ведення мисливського господарства ТОВ «Олександрівське».....	59
3.2 Обліки мисливської фауни господарства	61
3.3 Оцінка кількості трофейних якостей тварин, що мешкають на території господарства	63
4 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.....	69
ВИСНОВКИ.....	80
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	81
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	82

ВСТУП

Видобуток диких звірів і птахів може проводитися як в порядку промислового полювання (для здачі продукції державним або кооперативним організаціям), так і в порядку любительського і спортивного полювання з використанням здобутої продукції для особистого споживання мисливцем. Нині ведення мисливського господарства користувачами різних форм власності не завжди знаходиться на належному рівні. Так, наприклад, в країнах Європи, розташованих на територіях зі схожою структурою, чисельність диких тварин у кілька разів перевищує українську. Відносно низька кількість тварин, що виловлюються на території нашої держави, пояснюється значною часткою користувачів державного чи громадського майна. Зрозуміло, що в таких господарствах недостатньо уваги приділяють біотехнологічним заходам та охороні земель загалом. Але навіть тут є ряд мисливських недоліків, які необхідно усунути, а кількість мисливських тварин, у тому числі сірих кролів, необхідно збільшити до максимального (оптимального) рівня.

Дещо краща ситуація спостерігається в приватних мисливських господарствах,

Динаміка чисельності мисливських тварин її залежність від впливу антропогенного чинника є базою для висвітлення екологічних засад дослідження змін в динаміці чисельності та впливу антропогенного чинника на ці види на території мисливських угідь ТОВ «Олександрівське мисливське господарство». Загальна чисельність мисливських тварин на території господарства та її регулювання є дуже важливим для подальшого розвитку господарства. Але при існуючій чисельності поголів'я видобуток звіра залишається порівняно високим. Річний приріст популяції дорівнює приблизно популяції, отже, щорічно відстрілюється близько 20% річного приросту, що є допустимим при існуючій чисельності основного поголів'я. Тільки при дуже високій щільності поселення тварин можливий відстріл 50% річного приросту. Погодні умови відіграють велику роль у динаміку чисельності популяцій

багатьох тварин. Особливо чітко простежується залежність чисельності зайця-сірого від метеорологічних умов рано-весняного й літнього періодів. Найважливіше значення тут мають атмосферні опади й температура. Їхній вплив позначається безпосередньо на загибелі тварин, особливо молодих, від переохолодження або на підвищенні виживаності при сприятливому температурному режимі, наявності кормів у критичні періоди онтогенезу, при поліпшенні захищеності угідь. Досить відчутній також непрямий вплив кліматичних умов на підвищення смертності зайчат від хижаків, транспорту, сільськогосподарської техніки, паразитарних інвазій та ін. На думку О.О.Мігуліна, в Україні достаток опадів у травні-липні позитивно впливає на розмноження зайців завдяки поліпшенню кормових умов. У багатьох країнах Європи саме на використанні ресурсів цього виду засноване мисливське господарство. Серед мисливських тварин зайці в багатьох областях України займають одне з ведучих місць. Крім м'яса у зайців високо цінується шкіра, яка використовується у фетровій промисловості, так наприклад із пуху хребтової частини русаків виготовляють велюр.

Екологічна безпека України в певній мірі визначається стійкістю екосистем, яка забезпечується їх біорізноманіттям. Згідно Загальнодержавної Програми збереження біорізноманіття, саме біорізноманіття є національним багатством України, збереження сталого використання якого визнано одним із пріоритетних напрямків державної політики в сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища. Але, в даний час фіксується помітне зменшення і навіть зникнення багатьох видів тварин і рослин. В умовах високої антропогенного навантаження та змін клімату чисельність зайця-русаків зменшується з катастрофічною швидкістю. Глобальне потепління клімату впливає на зміну, як терміну гону зайця-русаків на північному сході України так і кількість його річного приплоду.

У процесі роботи перед нами були поставлені наступні завдання:

– з'ясувати які види мешкають на території мисливських угідь на даний час та в якому стані знаходяться на даний час їх популяції за показником чисельності;

– визначення переліку видів тварин, що мешкають на території мисливського господарства, що за чисельністю та морфолого-анатомічними особливостями тварин або їх частин шкіри, голови, роги, ікла придатні для трофейного полювання.

– запропонувати шляхи потенційного збільшення чисельності мисливських тварин на території господарства.

1 ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.1 Державний контроль у галузі мисливського господарства та полювання

Нагляд за галуззю мисливського господарства та полювання утримує Кабінет Міністрів України. Відповідальність за це покладена на центральний орган виконавчої влади, який визначає державну політику в сферах лісового та мисливського господарства, а також на центральний орган виконавчої влади, відповідальний за реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) за охороною навколишнього природного середовища. Місцеві державні адміністрації та інші державні органи також залучаються згідно з чинним законодавством [1].

Державний контроль у галузі мисливського господарства чітко регламентує Порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин.

Ліцензія – це документ суворої звітності, який дає право на добування однієї особини тварини певного виду, що зазначена в ньому.

За ліцензією здійснюється полювання на кабана, лань, оленів європейського та плямистого, козулю, лося, муфлона, бабака, бобра, борсука, ондатру, куницю лісову, білку.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань лісового і мисливського господарства та полювання видає за клопотаннями державним органам лісового та мисливського господарства необхідну кількість бланків ліцензій на мисливський сезон.

Державні органи лісового та мисливського господарства реєструють отримані бланки ліцензій в журналі обліку ліцензій, який повинен бути пронумерований, прошнурований та скріплений печаткою. На виданих бланках проставляється відмітка про реєстрацію в державному органі лісового та мисливського господарства, який їх видав (проставляються штамп або печатка цього органу, дата, підпис керівника).

Бланки ліцензій видаються користувачам державними органами лісового та мисливського господарства у визначені ліміти, які затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, відповідальним за охорону навколишнього природного середовища, на період мисливського сезону. Перед видачею бланків ліцензій користувачі зобов'язані передоплатити вартість ліцензій та перерахувати ці кошти спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади, який відповідає за лісове та мисливське господарство та полювання [1].

У разі закінчення бланків ліцензій та невикористання всього ліміту користувачі можуть отримати додаткові бланки ліцензії після оплати ними їх вартості та повернення державним органам лісового та мисливського господарства використаних бланків ліцензій, за якими тварини не були добуті.

Користувачі реєструють бланки отриманих ліцензій у журналі обліку бланків ліцензій, який повинен бути прошнурований, пронумерований та скріплений печаткою державного органу лісового та мисливського господарства. У журналі зазначаються номер бланку ліцензії, вид тварини, на яку видається ліцензія, прізвище мисливця, номер посвідчення мисливця та номер контрольної картки, спосіб добування, термін та місце проведення полювання.

Ліцензія заповнюється працівником користувача, який уповноважений на охорону мисливських угідь, в день проведення полювання, до початку полювання. При заповненні ліцензії в ній обов'язково зазначаються: прізвище мисливця та номер посвідчення мисливця, номер контрольної картки та строк проведення полювання (строк зазначається прописом). Після заповнення ліцензії і отримання документа, що підтверджує сплату вартості ліцензії, ліцензія видається мисливцеві.

Ліцензія з незаповненими реквізитами, виправленнями, простроченим строком полювання або не зареєстрована державними органами лісового та мисливського господарства та користувачами у вищезазначених журналах вважається недійсною, а полювання за нею – незаконним.

Ліцензія видається користувачем на такий строк: на один світловий день при полюванні на мисливських тварин при колективному, облавному та індивідуальному полюванні на парнокопитних тварин та при індивідуальному полюванні на хутрових звірів; на мисливський тур – іноземним мисливцям; до моменту відлову – при відлові тварин для переселення.

Ліцензії, за якими тварини не були відстріляні, та бланки ліцензій, полювання за якими з певних причин не проводилось, повертаються за місцем придбання без відшкодування їх вартості, крім випадків карантинних чи інших офіційно введених обмежень.

У разі заборони полювання в певних мисливських угіддях через уведення карантинних чи інших офіційно введених обмежень вартість ліцензій, виданих у ці угіддя, компенсується в повному обсязі державним органом лісового та мисливського господарства, який видавав ліцензії, користувачу, а користувач – мисливцю, який не зміг використати придбану ліцензію [2].

1.2 Дії, що прирівнюються до полювання. Полювання з використанням вогнепальної мисливської зброї.

Згідно із законодавством право на полювання мають громадяни України, які досягли 18-річного віку, одержали дозвіл на добування мисливських тварин та мають інші документи, що засвідчують право на полювання.

Для іноземців вважаються чинними документи на право полювання, видані відповідними органами інших держав.

Полювання з використанням вогнепальної мисливської зброї дозволяється лише особам, які одержали дозвіл на право користування цією зброєю.

До полювання прирівнюється також перебування осіб у межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах (крім доріг

загального користування), з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами та іншими знаряддями добування звірів і птахів, або з собаками мисливських порід чи ловчими звірами і птахами [3].

Полювання може здійснюватися з використанням: мисливської вогнепальної зброї; собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів (за наявності паспортів на них); сіток і пасток для відлову тварин живцем; мисливських вишок; пахучих неотруйних приманок.

В залежності від способу полювання та типу зброї трохи різняться порядок отримання дозволів на її придбання, користування та носіння. Також є обмеження по полюванню на деякі види тварин і птахів.

Перелік документів на право полювання (для громадян України):

- посвідчення мисливця;
- щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита;
- дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка тощо);
- дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю у разі її використання;
- паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів.

Зазначені документи мисливець зобов'язаний мати під час здійснення полювання, транспортування або перенесення продукції полювання і пред'являти їх на вимогу осіб, уповноважених здійснювати контроль у галузі мисливського господарства та полювання.

Посвідчення мисливця та щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання, родоводи і паспорти на собак мисливських порід, які можуть використовуватися в полюванні, паспорти на інших ловчих звірів і птахів видаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства.

Добування мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду здійснюється за дозволом – ліцензією або відстрільною картою.

За ліцензією здійснюється полювання на кабана, лань, оленів європейського та плямистого, козулю, лося, муфлона, білку, бабака, бобра, борсука, ондатру, куницю лісову.

За відстрільною карткою здійснюється полювання на пернату дичину, кроля дикого, зайця-русака, єнотовидного собаку, вовка, лисицю, шакала, куницю кам'яну, норку американську, тхора лісового.

За дозволом може здійснюватися відстріл (відлов) будь-якого виду мисливських тварин з метою селекційного відбору, ветеринарно-санітарної експертизи, регулювання чисельності.

Добування вовка, лисиці, єнотовидного собаки та шакала дозволяється здійснювати також за наявності у мисливця ліцензії або відстрільної картки на добування інших мисливських тварин.

Ліцензії та відстрільні картки видаються мисливцям користувачем мисливських угідь із зазначенням у них терміну та місця здійснення полювання з урахуванням лімітів добування мисливських тварин та пропускнуої спроможності мисливських угідь.

Полювання на парнокопитних тварин, куницю лісову, бобра, ондатру, бабака, білку, віднесених до державного мисливського фонду, здійснюється відповідно до лімітів (z0986-16), які затверджуються на мисливський сезон.

Полювання на інших мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду, регулюється нормами відстрілу (z0951-13), які встановлюються на мисливський сезон.

Сезон полювання – період року (конкретна дата початку та закінчення), протягом якого дозволяється полювання на певний вид мисливських тварин:

– на норця великого, качок (крім гоголя, черні білоокої, савки, огара, галагаза, гаги звичайної, лутка, крохалів, черні червонодзьобої, нерозня, креха середнього, каменярки, казарок білощокої та червоноволої), лиску, куликів (крім кулика-сороки, ходуличника, шилодзьобки, кроншнепів, чайки, лежня, дерихвоста, поручайника, крем'яшника, чорниша, перевізника, фіфі, зуйка

морського, малого, великодзьобого, галстучника, пісочників, плавунців, баранця великого), голубів (крім голуба-синяка) – у серпні – грудні;

- на гусок: сіру, білолобу велику, гуменника – у серпні – січні;
- на куріпку сіру, фазана – у жовтні – грудні;
- на перепела – у серпні – листопаді;
- на самця козулі – з 1 травня по грудень включно;
- на самців лані, оленів європейського і плямистого, лося, муфлона, кабана та його молодняк, здатний до самостійного існування, – у серпні – січні;
- на самок лані, оленів європейського і плямистого, козулі, лося, муфлона, кабана та їх молодняк, здатний до самостійного існування, – у вересні – грудні;
- на борсука – у жовтні – листопаді;
- на білку, бобра, ондатру, куниць лісову та кам'яну, норку американську, тхора лісового, єнотовидного собаку, лисицю, вовка – з жовтня по лютий включно;
- на кроля дикого та зайця-русака – з 1 листопада по січень включно.

Строки полювання та порядок його здійснення, а також норма добування мисливських тварин визначаються користувачем мисливських угідь в межах строків, визначених законодавством, та доводяться користувачами мисливських угідь до відома громадськості.

З метою раціонального використання мисливських тварин, охорони диких тварин, а також середовища їх перебування забороняється:

1. Полювати без документів, визначених статтею 14 Закону (крок 3) та на тварин, які не зазначені у дозволах на добування мисливських тварин або понад встановлену в цих дозволах норму.
2. Полювати в заборонених для цього місцях, а саме:
 - на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;
 - на відтворювальних ділянках (крім відстрілу і відлову хижих та шкідливих тварин);

- в межах населених пунктів (сіл, селищ, міст), за винятком випадків, передбачених рішеннями державних установ;
- в угіддях, не зазначених у дозволі;
- на відстані ближче ніж 200 метрів від будівель населеного пункту та окремо розташованих будівель, де можливе перебування людей.

3. Полювати у заборонений час, а саме:

- у не дозволені для полювання строки на відповідні види тварин;
- у темний період доби (пізніше години після заходу сонця і раніше години до його сходу) [3].

4. Полювати із застосуванням заборонених знарядь та заборонених способів, а саме:

- клеїв, петель, капканів, підрізів, закотів, гачків, самострілів, ловчих ям;
- отруйних та анестезуючих принад;
- сліпих чи знівечених тварин як принади;
- звуковідтворювальних приладів та пристроїв;
- електричного обладнання для добування тварин;
- штучних світлових джерел, приладів та пристроїв для підсвічування мішеней, у тому числі приладів нічного бачення;
- дзеркал та інших пристроїв, що осліплюють тварин;
- вибухових речовин;
- з під'їзду на автотранспорті, а також на плавучих засобах з працюючим двигуном;
- літаків та вертольотів;
- немисливської (у тому числі військової) вогнепальної, пневматичної та іншої стрілецької зброї, а також нарізних вкладок, напівавтоматичної або автоматичної зброї з магазинами більш як на два патрони;
- руйнування жител тварин, бобрових загат, гнізд птахів;
- газу та диму;
- заливання нір звірів.

5. Також заборонено полювати:
 - на тварин, які зазнають лиха (переправляються водою або по льоду, рятуються від пожежі, повені тощо);
 - на пернату дичину з нарізною вогнепальною зброєю або з використанням набоїв, споряджених кулями і шротом діаметром більше 5 мм (N 0000);
 - на хутрових звірів (крім вовка, єнотовидного собаки, лисиці та шакала) з нарізною вогнепальною зброєю калібром більш як 5,6 міліметра;
 - на копитних тварин з використанням малокаліберної гвинтівки під патрон кільцевого запалювання або набоїв, споряджених картечкою чи шротом;
 - з мисливськими собаками, ловчими звірами і птахами без наявності на них паспорта;
 - з дерев та мисливських вишок без дозволу користувача угідь.
6. Транспортування або перенесення добутих тварин чи їх частин без відмітки цього факту у щорічній контрольній картці обліку добутої дичини і порушень правил полювання, а також у дозволі на їх добування.
7. Допускання собак у мисливські угіддя без нагляду.
8. Полювання з порушенням установленого для певної території (регіону, мисливського господарства, обходу тощо) порядку здійснення полювання.
9. Полювання на заборонених для добування тварин.
10. Збирання яєць птахів, загиблих мисливських птахів, самовільне привласнення знайдених в угіддях загиблих мисливських тварин або їх частин, руйнування, нищення або псування штучних гніздищ, солонців, годівниць для звірів і птахів, посівів кормових рослин, мисливських вишок, вказівних знаків, відповідних вивісок та інших атрибутів мисливського господарства [4].

Мисливські тварини, що перебувають у стані природної волі в межах території України, згідно із законодавством, є об'єктом права власності Українського народу та належать до природних ресурсів загальнодержавного значення.

Вищезазначені дії відповідно до законодавства кваліфікуються як незаконне полювання і тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законами України.

Документи, які необхідно мати для полювання, та їх термін дії :

- посвідчення мисливця (безстроково);
- щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита (один календарний рік);
- дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю у разі її використання (три роки);
- паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів (у разі їх використання під час полювання) (безстроково).

Полювання може здійснюватися з мисливською зброєю, що належить іншій фізичній особі або користувачу мисливських угідь, лише у присутності власника цієї зброї або уповноваженого працівника користувача мисливських угідь, за яким закріплена ця мисливська зброя, за умови наявності у власника зброї чи уповноваженого працівника дозволу на зброю.

Полювання може здійснюватися з мисливським собакою, що належить іншій фізичній чи юридичній особі, за наявності у мисливця паспорта на собаку.

Громадяни можуть добровільно об'єднуватись у громадські організації мисливців.

Натаскування, наганяння, вимуштрування, польові випробування і змагання мисливських собак проводяться на окремих ділянках, виділених для цієї мети користувачем мисливських угідь за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, встановлені цим органом строки.

Виявлені в мисливських угіддях без нагляду породисті собаки відловлюються, про що письмово повідомляються районні та обласні

організації, які провадять реєстрацію відповідних порід собак. Безпородні собаки можуть бути відстріляні.

Відловлені собаки залишаються у користувача мисливських угідь, де вони були відловлені, або в особи, яка їх відловила та утримує. Власники собак зобов'язані відшкодувати витрати на тимчасове утримання собак.

На собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів, які використовуються навіть для польових випробувань, а не тільки для полювання, власник повинен мати паспорт.

На ловчих звірів і птахів паспорти видаються лише на підставі оформлених у встановленому порядку документів, що засвідчують законність набуття цих тварин.

Власники собак, які допустили їх у мисливські угіддя без нагляду, несуть відповідальність як порушники правил полювання і відшкодовують користувачу мисливських угідь заподіяні при цьому збитки.

Перната дичина та хутрові звірі, а також субпродукти копитних тварин, добутих мисливцем під час полювання, без порушень законодавства, є власністю мисливця.

Шкури, м'ясо, роги та ікла копитних тварин, добутих у процесі полювання, а також відловлені живі тварини здаються користувачеві мисливських угідь. Учасники полювання мають переважне право на придбання цієї продукції [5].

Умовою безпечного користування мисливською зброєю є чітке виконання правил користування нею та суворе дотримання правил безпеки поводження зі зброєю всіма мисливцями під час полювання.

Мисливська зброя є предметом підвищеної небезпеки. Власник відповідає за її технічний стан.

Забороняється:

1. Направляти зброю на людину чи домашніх тварин, навіть якщо вона не заряджена.
2. Передавати зброю іншим особам, попередньо не розрядивши.

3. Не допускається виїзд мисливців і перебування їх на полюванні з несправною і незареєстрованою зброєю.

4. При заряджанні і розряджанні зброї її ствол повинен бути направлений вгору або в землю.

5. Під час додання перешкод (каналів, струмків, огорожень тощо) зброєю потрібно розрядити.

6. Полювання проводиться лише в умовах повної видимості (повністю розвидниться, розсіється туман, припиниться сильний дощ чи снігопад).

7. Забороняється стріляти на шум, шарудіння, по невиразно видимій цілі.

8. Рушницю з внутрішніми курками заборонено тримати з відкритим запобіжником.

9. Стрільбу мисливець має вести із особливою обережністю і попередньо переконавшись у тому, що в напрямку пострілу немає людей чи домашніх тварин.

Під час стрільби при осічці мисливець не повинен відкривати рушницю раніше ніж через сім-вісім секунд.

У випадку падіння зброї потрібно негайно розрядити її і переконатися, що у канали стволів не потрапили сторонні предмети.

Після пострілу треба перевірити, чи не залишилися в каналах стволів частинки розірваних гільз та інших предметів.

У разі якщо патрон не входить в патронник стволів, категорично заборонено його туди втискати, треба обережно вийняти і замінити іншим.

У випадку, якщо при відкриванні рушниці головка гільзи проскочить повз екстрактор, необхідно вилучити патрон за допомогою шомпола.

Не допускається стрільба одночасно з двох стволів двоствольної зброї.

При наближенні до населеного пункту, місця відпочинку, збору мисливців тощо на відстані до 200 метрів мисливець зобов'язаний розрядити рушницю.

Під час відпочинку зброю необхідно в незарядженому стані підвішувати або класти на надійну опору.

Особливої обережності мисливці повинні дотримуватися при стрільбі з човна, враховуючи при цьому такі вимоги:

Стрільці в човні повинні сидіти спиною до спину, не дозволяється стріляти поверх голів людей, що перебувають в човні.

При зміні веслярів і стрільців, а також при переході мисливців у човні вся зброя повинна бути попередньо розряджена. Перехід здійснюється без зброї, і коли він закінчується, мисливцю передається розряджена зброя.

Стрільба з човна веслярами категорично забороняється.

При переміщеннях на всіх видах транспорту зброя повинна бути в розібраному вигляді в чохлах. Тільки при коротких переїздах всередині угідь при зміні місця проведення полювання, при переміщенні в човні по воді під час полювання, а також при прямуванні до шалашів і засідок дозволяється тримати рушницю зібраною, але обов'язково розрядженою і направленою стволами вгору або в сторону, протилежну від людей, які перебувають поряд.

Забороняється стрільба з автотранспортного засобу незалежно від того, знаходиться він в русі чи ні [6–10].

1.3 Способи полювання: індивідуальне полювання; колективне полювання; колективне полювання з нагоничами (облавне полювання)

Полювання може здійснюватися з використанням:

- мисливської вогнепальної зброї;
 - собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів (за наявності паспортів на них);
 - сіток і пасток для відлову тварин живцем;
- пасток для добування хутрових звірів з науковою метою та для переселення;

мисливських вишок; пахучих неотруйних приманок.

Полювання може здійснюватися з мисливською зброєю, що належить іншій фізичній особі або користувачу мисливських угідь, лише у присутності власника цієї зброї або уповноваженого працівника користувача мисливських угідь, за яким закріплена ця мисливська зброя, за умови наявності у власника зброї чи уповноваженого працівника користувача мисливських угідь відповідних документів дозвільного характеру, виданих уповноваженим державним органом [11–15].

1.4 Ліміти використання мисливських тварин для ТОВ «Олександрівське мисливське господарство» Чернігівської області.

Ліміти використання мисливських тварин для мисливського господарства ТОВ «Олександрівське мисливське господарство» Чернігівської області встановлено відповідно до вимог частини першої статті 16 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», пункту 8 Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 року № 1119 (із змінами), та з метою раціонального використання державного мисливського фонду затверджені Наказом №249 від 16.05.2029 року та становлять відповідно 10 косуль на рік [16–18].

1.5 Техніка безпеки при проведенні полювання на тварин, добування яких здійснюється за ліцензією та при проведенні облавного полювання.

На бабака, бобра, борсука, ондатру, куницю лісову, білку (далі – хутрові звірі), а також на оленя європейського та плямистого, козулю, лань, лося під час гону дозволяється лише індивідуальне полювання.

На кабана, лань, оленів європейського та плямистого, козулю, лося, муфлона (далі – парнокопитні тварини) дозволяється індивідуальне, колективне та облавне полювання.

Полювання на парнокопитних тварин дозволяється лише набоями, спорядженими кулями. Забороняється полювання на таких тварин з використанням малокаліберної гвинтівки під патрон кільцевого запалювання або набойв, споряджених круглими кулями, картечцю чи шротом [19, 20].

Розпорядник полювання – працівник користувача мисливських угідь (далі – користувач), який уповноважений на охорону мисливських угідь та здійснює керівництво процесом і контролює виконання правил проведення полювання, правил безпеки при користуванні зброєю на всіх етапах проведення полювання. Розпорядник призначається наказом керівника користувача.

Перед початком полювання розпорядник полювання проводить інструктаж з правил безпеки при проведенні полювань. У журналі реєстрації інструктажу з правил безпеки при проведенні полювання зазначаються номер ліцензії на добування кабана, лані, оленів європейського та плямистого, козулі, лося, муфлона, бабака, бобра, борсука, ондатри, куниці лісової, білки (далі – мисливські тварини), за якою буде проводитися полювання, вид тварини, місце, спосіб та строк проведення полювання, прізвище та ініціали учасника полювання, номер посвідчення мисливця та номер щорічної контрольної картки обліку добутої дичини і порушень правил полювання (далі – контрольна картка). Після проведення інструктажу з правил безпеки при проведенні полювання розпорядник засвідчує проведення інструктажу своїм підписом, а

учасники полювання розписуються про ознайомлення з інструктажем у журналі реєстрації інструктажу з правил безпеки при проведенні полювання, який повинен бути пронумерований, прошнурований та скріплений печаткою Республіканського комітету Автономної Республіки Крим, обласного управління лісового та мисливського господарства, Севастопольського державного досвідного лісомисливського господарства (далі – державні органи лісового та мисливського господарства). Мисливець, який відмовився розписатися в зазначеному журналі, до полювання не допускається [21,22].

До початку полювання розпорядник полювання зобов'язаний зробити відмітку у контрольних картках усіх мисливців, які беруть участь у полюванні, про місце проведення полювання, строк полювання, вид тварини, дозволений до добування, та номер ліцензії на добування мисливських тварин (далі - ліцензія).

Одразу після добування тварини на місці відстрілу (відлову) до початку вивезення добутої тварини, а також у разі закінчення зазначеного в ліцензії строку полювання, ліцензія закривається шляхом проставлення відміток про результат полювання. Після закриття ліцензії до початку транспортування добутої тварини з місця добування розпорядник полювання зобов'язаний зробити відмітку у контрольних картках та засвідчити її проставленням свого підпису.

При індивідуальному полюванні на хутрових звірів, добування яких здійснюється за ліцензією, усі записи та відмітку про результат полювання в контрольній картці робить сам мисливець [23].

У разі поранення зазначеної у ліцензії тварини під час проведення полювання організовується добір цієї тварини. До початку добору на зворотному боці ліцензії керівник полювання проставляє відмітку про поранення тварини. Під час добору добування інших тварин (крім вовка) забороняється. Порядок добору пораненої тварини визначає розпорядник полювання. При переході пораненої тварини в угіддя іншого користувача добір проводиться лише за погодженням з користувачем цих угідь.

У разі перестрілу (відстрілу за однією ліцензією декількох тварин при їх одночасному виході на різні номери стрілецької лінії під час одного загону), при проведенні колективного чи облавного полювання на парнокопитних тварин розпорядник полювання закриває ліцензію на одну з добутих тварин. На зворотному боці ліцензії до початку вивезення добутих тварин він обов'язково проставляє відмітку про кількість добутих у результаті перестрілу тварин, їх вік, стать. Користувач закриває ліцензії на додатково добутих тварин. Учасники полювання зобов'язані відшкодувати користувачу вартість додатково закритих ліцензій та вартість продукції полювання, добутої в результаті перестрілу.

У разі відсутності резерву ліміту добування мисливських тварин (далі – ліміти) поточного року користувач негайно повідомляє про перестріл у державні органи лісового та мисливського господарства та спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, а відстріляні тварини зараховуються в ліміт наступного року.

Після проведення полювання мисливець, якому було видано ліцензію, зобов'язаний повернути її користувачеві. У 10-денний строк після закінчення сезону полювання користувачі подають державному органу лісового та мисливського господарства, від якого отримали ліцензії, звіт про результати проведення полювань за ліцензіями. У звіті користувач зазначає кількість добутих тварин за видами, їх вік, стать та додає до звіту всі отримані ним ліцензії. Державний орган лісового та мисливського господарства узагальнює звіти користувачів та зберігає їх протягом трьох років разом з повернутими ліцензіями. Після закінчення строку зберігання зазначені звіти та ліцензії списуються відповідно до встановленого законодавством порядку.

Добуті під час полювання парнокопитні тварини здаються користувачеві мисливських угідь, який зобов'язаний забезпечити проведення державної ветеринарно-санітарної експертизи добутих тварин. Субпродукти парнокопитних тварин, добутих мисливцем під час полювання, після проведення ветеринарно-санітарної експертизи є власністю мисливця.

Хутрові звірі, добуті мисливцем під час полювання, є власністю мисливця. При цьому добуті тварини, які призначені для використання з харчовою метою, підлягають обов'язковій державній ветеринарно-санітарній експертизі.

Мисливські трофеї, одержані від добутих копитних тварин, підлягають обов'язковій реєстрації у користувача мисливських угідь з оформленням відповідного трофейного листа та зазначенням у ньому місця, часу їх добування, оцінки трофейної якості.

Полювання на парнокопитних тварин повинно проводитися з обов'язковою присутністю працівника користувача, який уповноважений на охорону мисливських угідь [24]. Облавним полюванням вважається полювання із загонем мисливських тварин на засідку стрільців (стрілецьку лінію). Важливими умовами безпеки при облавному полюванні є чітке дотримання правил полювання, беззаперечне виконання вказівок розпорядника полювання.

Перед початком полювання розпорядник полювання:

Проводить інструктаж з правил безпеки і порядку організації та проведення полювання, про що проставляє підпис в журналі реєстрації з правил безпеки при проведенні полювання.

Перевіряє наявність відповідних документів на право полювання. Визначає загоничів, проводить їх інструктаж та призначає старшого серед загоничів. Проводить жеребкування стрілецьких номерів з визначенням їх черговості. Визначає звірів (вид, стать, вік), на яких полюватимуть.

Перевіряє відповідність набоїв полюванню на даний вид тварин. Набої, що не відповідають встановленим вимогам, вилучаються розпорядником до закінчення полювання.

На стрільців заганяють звіра загоничі. Загоничі повинні бути одягнені в яскраві жилети. Загоничам забороняється перебувати в облаві із зарядженою зброєю. За попередньою домовленістю мисливців, розпорядника та загоничів дозволяється стрільба в облаві з гладкоствольної зброї кулями тільки по

тварині, на яку оформлено ліцензію, що виходить із облави, тобто в протилежному напрямку від стрілецької лінії.

Стрільці на номери стрілецької лінії розставляються розпорядником полювання. Розпорядник полювання, ставлячи мисливця на номер, повинен вказати йому напрямок стрільби і сектор обстрілу, що має беззаперечно виконуватись мисливцем. Залишати номер мисливцем без дозволу розпорядника категорично забороняється.

По краях (флангах) стрілецької лінії при необхідності виставляється охорона для попередження проникнення в загін і на стрілецьку лінію сторонніх осіб чи домашніх тварин.

Стрілецька лінія по можливості має бути прямолінійною та добре позначеною на місцевості (просіка, дорога, узлісся тощо). Кожен стрілець повинен знати розташування сусідніх номерів і всієї стрілецької лінії, для чого стрільці до маскування на своїх місцях мають показати один одному своє місце розташування.

Стрільба вздовж стрілецької лінії та за межами свого сектора обстрілу категорично забороняється. Загоничі при наближенні до стрілецької лінії повинні бути більш уважні та частіше подавати голос.

Під час облавного полювання заряджати та розряджати вогнепальну зброю мисливці повинні тільки на номері і по сигналу розпорядника полювання.

Підходити до вбитої чи пораненої тварини до закінчення облави категорично забороняється. Це можливо після закінчення облави і тільки з дозволу розпорядника полювання.

Розпорядник полювання стежить за точним виконанням учасниками полювання порядку облави і правил безпеки, робить необхідні вказівки, організовує переслідування і добір пораненої тварини, має право заборонити у разі порушення особою правил полювання подальшу участь в полюванні, вирішує інші організаційні питання, що виникають під час полювання, а також відповідає за дотриманням мисливцями вимог цього Положення.

Рішення розпорядника полювання, прийняті відповідно до вимог цього Положення, є обов'язковими і виконуються всіма учасниками полювання [25–27].

2 МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1 Матеріал та характеристика методів дослідження

Чернігівська область є домівкою для різноманітних видів мисливських тварин, які належать до класу птахів та класу ссавців. Протягом останнього століття сучасна фауна зазнала значних змін, переважно через втрату природного середовища та істотні зміни в умовах існування тварин. Фактори, такі як вирубування та випалювання лісів, руйнування лук, та введення агросистем, суттєво вплинули на фауністичний склад регіону.

Зазначено, що негативний вплив полювання на фауністичний склад був обмеженим. Навіть навпаки, завдяки спеціальним заходам, таким як переселення та розведення з подальшим розселенням, мисливці зуміли відновити популяції таких тварин, як лось, благородний олень, козуля, кабан, бобер, глухар, тетерук, та інші. Також було здійснено успішне введення та розселення популяцій тварин, які раніше не були типовими для регіону, таких як ондатра та енотовидний собака.

Ці заходи мисливців сприяли відновленню та збереженню різноманітності тваринного світу в Чернігівській області, а також дозволили розширити межі ареалу деяких видів [28].

Більше можливостей мисливець має при полюванні на пернату дичину, бо територія, упорядковується, є місцем міграцій та гніздування різноманітних видів птахів.

У Чернігівській області зустрічається близько 400 видів птахів, багато з яких є традиційними об'єктами полювання. Практично всі вони належать до п'яти рядів – гусеподі, куроподібні, пастушкові, куликові, та голубоподібні.

В основному мисливцями здобуваються дикі качки, гуси, голуби, деякі види пастушків, кулики і курячі. Колись мисливськими птахами вважали чапель, поганок, гагар, пір'я яких використовувалось для оздоблення одягу, а шкіра для виготовлення, «пташиного хутра». Зараз цих птахів виключено із

списку мисливських тварин нашої країни і полювання на них заборонено. У таблиці 1 наведені відомості про найбільш популярних, але не всіх мисливських та охороняємих птахів Чернігівської області. Короткий опис приводиться нижче [29].

Таблиця 2.1 – Короткий опис птахів, що мешкають у господарстві

назва ряду	назва виду	характер перебування	значення
гусеподібні	гуска сіра	гнізд., спорадично	мислив.
	гуска білолоба велика	мігруючі	мислив.
	гуска білолоба мала	мігруючі	охорон.
	гузменник	мігруючі	мислив.
	казарка червоно вола	мігруючі	охорон.
	огар	мігруючі	охорон.
	галагаз	мігруючі	охорон.
	крижень	гнізд.	мислив.
	чирок-свистунок	гнізд.	мислив.
	чирок-тріскунок	гнізд.	мислив.
	нерозень	мігруючі	мислив.
	свищ	мігруючі	мислив.
	шилохвіст	гнізд.	мислив.
	широконіска	гнізд.	мислив.
	чернь червонодзьоба	гнізд.	мислив.
чернь червонологова	гнізд.	мислив.	

Продовження таблиці 2.1

	чернь білоока	гнізд.	охорон.
	чернь чубата	мігруючі	мислив.
	чернь морська	мігруючі	мислив.
	гоголь	мігруючі	охорон.
	крохаль великий	мігруючі	охорон.
	крохаль середній	мігруючі	охорон.
	луток	мігруючі	охорон.
	савка	залітає	охорон.
куроподібні	тетерев	гнізд.	мислив.
	глухар	гнізд.	мислив.
	перепілка	гнізд.	мислив.
	куріпка сіра	гнізд.	мислив.
журавлеподібні	деркач	гнізд.	мислив.
	погонич	гнізд.	мислив.
	пастушок	гнізд.	мислив.

Гуменник – найчисельніший серед гусей пролітний вид, якого значно частіше, ніж інші види, добувають мисливці. Сіра гуска – зрідка, спорадично і не кожного року гніздиться у деяких районах.

Білолоба гуска – зустрічається у невеликій кількості під час прольотів (весною і восени). Здобувається мисливцями у незначній кількості. Збільшення чисельності сірих гусей можна добитися шляхом реакліматизації цих птахів на великих водоймах, створюючи для них штучні островки, штучні гніздівлі, орнітологічні заказники у місцях їх гніздування і повної заборони полювання.

Крижень – основний мисливський птах регіону, його добувають близько 20% загальної кількості водно-болотяних птахів. Поширений на всій території.

Найбільша кількість цих птахів обирає місця свого проживання в менш освоєних районах. Вони гніздяться в різних екосистемах, таких як озера, водосховища, ставки, стариці, канали, лісові болота, торфовища та узбережжя річок, за умови наявності хоча б невеликої кількості водної рослинності. Іноколи гнізда цих птахів можна знайти на полях з озимою культурою, в соснових насадженнях, купках соломи та старих гніздах сорок, розташованих на відстані 500 метрів і більше від води. [30].

Рисунок 2.1– Крижень

http://pernatidruzi.org.ua/kryzhen_anas_platyrynchos.html

Крижні птахи рано покидають території, де відбувається інтенсивне полювання, і, навпаки, затримуються до повного замерзання водойм у тих областях, де полювання відсутнє. Тому введення строгого регулювання організованого полювання на водоймах може сприяти довговічній експлуатації крижнів в конкретній локації.

Чирок-свистунок зустрічається значно рідше, як на місцях гніздування, так і під час прольоту, порівняно з чирок-тріскунок. Свистунок в основному обирає для гніздування лісові озера і болота, у відміну від тріскунка.

Рисунок 2.2 – Чирок-свистунок. <https://www.duckexpert.ru/blog/chirok-svistunok-opisanie-vida-mesta-gnezdovaniya-pitanie-osobennosti>

Сіра качка, чи нерозень, гніздиться нечасто, головним чином у північних частинах області. Місцями гніздження включають широкі річкові долини та поверхневі озера. Зазначено, що полювання на цих птахів, що внесені до Червоної Книги України, заборонено.

Рисунок 2.3 – Сіра качка. <https://puzzlegarage.com/puzzle/4920/?lang=uk>

Свищ – пролітний птах. Місцями концентрація свищів на прольотах буває значною.

Рисунок 2.4 – Свищ. https://www.naturephoto-cz.com/%D0%A1%D0%B2%D0%B8%D1%89-picture_ua-3842.html

Шилохвіст гніздиться періодично, і для мисливців значущими є лише прольотні популяції цього виду, особливо восени.

Рисунок 2.5 – Шилохвіст. <https://aves.land.kiev.ua/761.html>

Широконіска є рідкісним гніздовим птахом. Вона обирає місця для гніздування на вологих луках, розташованих біля великих озер і стариць, де зарослі надводної рослинності виражено. Помимо того, її популяція невелика, і вона знаходиться під загрозою полювання в обмеженій кількості.

Рисунок 2.6 – Широконіска. <https://bird-ukraine.pp.ua/index.php/svit-ptakhiv-ukrainy/ptakhy-bolit-vodoim/291-anas-clypeata>

Червоноголова чернь є гніздовим птахом, який вибирає для гніздування невеликі водоймища, порослі очеретом, осокою та іншою водною рослинністю. Оскільки строки розмноження у цих птахів витягнуті, в перші дні полювання відбувається активне стрільбище до багатьох молодих качок, що має негативний вплив на їх популяцію.

Рисунок 2.7– Червоноголова чернь. <https://bird-ukraine.pp.ua/index.php/svit-ptakhiv-ukrainy/ptakhy-bolit-vodoim/338-aythya-ferina>

Білоока чернь є широко поширеним видом, якого часто вдається здобувати мисливцям. Цей птах гніздиться на озерах, ставках і старицях, де водне середовище сильно відзначається наявністю густого очерету та іншої рослинності. Зазначено, що полювання на білооку чернь, яка внесена до Червоної Книги України, заборонено.

Рисунок 2.8 – Білоока чернь.

http://pernatidruzi.org.ua/chern_bilooka_aythya_nyroca.html

Луток, довгоносий крохаль, великий крохаль – усі три види належать до пролітних, полювання не проводиться.

Рисунок 2.9 – Луток. <https://ebird.org/species/smew?siteLanguage=ru>

Великий норець є поширеним гніздовим птахом, часто зустрічається в значних кількостях на деяких територіях. Мисливці часто полюють на нього через цінний пух. М'ясо великого норця має невисоку якість. Сірощокий норець гніздиться рідко і непостійно, не маючи вираженого господарського значення. Чорноший норець теж зустрічається в обмеженій кількості влітку, але восени він стає звичайним птахом під час прольоту.

Рисунок 2.10 – Великий норець, фото Олександр Єсліков.

Чайка, також відома як чибіс, є найбільш поширеним серед представників куликів. Цей птах гніздиться на вологих луках і орних землях, за винятком густих лісових масивів. Чайка також стає об'єктом спортивного полювання.

Рисунок 2.11– Чайка (чибіс). <https://bird-ukraine.pp.ua/index.php/svit-ptakhiv-ukrainy/ptakhy-bolit-vodoim/319-vanellus-vanellus>

Травник звичайний, а місцями навіть досить чисельний кулик. Травники помітних зграй не утворюють, у зв'язку з цим полювання на них має випадковий характер [31].

Рисунок 2.12 – Травник звичайний.

<https://www.istockphoto.com/ru/%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE/redshank-gm1397596913-451983818>

Турухтан, через особливості фенології свого осіннього прольоту, не вважається перспективним для полювання, хоча в обмеженій кількості його можна здобути в перші дні сезону полювання.

Рисунок 2.13 – Турухтан. <https://gurkov2n.jimdofree.com>

Гаршнеп – мало чисельний, мисливського значення не має.

Рисунок 2.14 – Гаршнеп. <https://geneta.com.ua/okhota-na-bolotnuu-dich-dupelgarshnepbekas/>

Дупель гніздиться на вологих заболочених луках у невеликій кількості. Як об'єкт для мисливства, він має малу перспективу, особливо враховуючи його низьку чисельність навіть під час прольотів в даному регіоні. З цього приводу варто розглядати його як вид, що потребує належної охорони [33].

Рисунок 2.15 – Дупель. <https://geneta.com.ua/okhota-na-bolotnuu-dich-dupelgarshnepbekas/>

Бекас – селиться на вологих місцях. Як об'єкт полювання високо цінується мисливцями і в серпні-вересні здобувається у значній кількості.

Рисунок 2.16 – Бекас. <https://semenivka.com.ua>

Вальдшнеп, традиційно визнаний як об'єкт мисливства, гніздиться на землі в лісах, де є підстилка або зарості високих чагарників.

Рисунок 2.17 – Вальдшнеп. <https://gurkov2n.jimdofree.com>

Великий кроншнеп селиться здебільшого на луках, болотах, у долинах річок але зустрічається й в інших місцевостях, полювання не проводиться.

Рисунок 2.18 – Кроншнеп. <https://gurkov2n.jimdofree.com>

Великий веретенник є звичайним видом кулика на місцях гніздування і, в окремих регіонах, навіть може бути численним. Цей птах обирає для гніздування болотисті та вологі високотравні луки в долинах річок, біля ставків і озер. Важливо відзначити, що на нього не проводиться полювання.

Рисунок 2.19 – Великий веретенник. <https://bird-ukraine.pp.ua/index.php/svit-ptakhiv-ukrainy/ptakhy-bolit-vodoim/377-limosa-limosa>

Деркач – звичайний, а місцями багато чисельний мисливський птах на всій території.

Рисунок 2.20 – Деркач. http://pernatidruzi.org.ua/derkach_crex_crex.html

Пастушок – невеликий мисливський птах. Здобувають мисливці цього птаха у незначній кількості при полюванні на іншу болотну дичину.

Рисунок 2.21– Пастушок. <https://birds.watch/v2taxon.php?s=103&l>

Лиска звичайна, яка у деяких місцях є чисельною, представляє собою гніздовий і перелітний птах. Цей вид зустрічається на озерах, ставках, старицях

та інших водоймах, де присутні густі зарості очерету й рогозу. Зазначено, що вона є цінним об'єктом для мисливства.

Рисунок 2.22 – Лиска звичайна.

<https://twitter.com/vll111/status/843936469525942272/photo/3>

Водяна курочка – звичайний птах на всій території. Мисливці здобувають курочок у малій кількості під час полювання на інших птахів.

Рисунок 2.23 – Водяна курочка.

http://pernatidruzi.org.ua/kurochka_vodyana_gallinula_chloropus.html

Клинтух, або голуб-синяк зустрічається в усіх лісових масивах, місцями багато чисельний, із-за малої чисельності полювання не проводиться.

Припутень є порівняно рідкісним гніздовим птахом. Звичайна горлиця є найбільш численним представником голубиних, розповсюдженим на всій території. Кільчаста горлиця є досить численним синантропним видом, осілим на певних територіях, і хоча мисливці здобувають її в невеликій кількості.

Тетерук гніздиться на території поліських районів Чернігівської області, а згідно з даними деяких дослідників, це найчисельніший птах у верхів'ях Прип'яті. Його період токування залежить від весняних умов, а в Чернігівській області він розпочинається 12–15 березня, розпал припадає на 25 березня – 10 квітня, а завершується 30 квітня – 1 травня. Проте, у деякі роки, під час токування, помітна частина півнів стає жертвою хижаків. Самиця будує гніздо на землі під якимось прикриттям, зазвичай під кущиком або буреломом [33].

В кладці тетерука може бути від 4 до 12 яєць, частіше 8–10. Період насиджування триває 21–23 дні. На Поліссі пташенята вилуплюються в першій – другій декаді червня. Зазначено, що цей вид внесений до Червоної Книги України, і полювання на тетерука заборонено.

На даний момент у регіоні основними об'єктами мисливства є заєць-русак та лисиця, хоча також існує ліцензійне полювання на кабана та козулю. Олень благородний був реакліматизований у Чернігівській області.

Олені благородні утримуються в основному в букових лісах, де найменше кількість кормів отримують з 1 км жировочного ходу (1,3 кг). Це пояснюється відсутністю видів рослин, які олені вибирають, та важкодоступністю цих місць взимку. Індивідуальні ділянки перебування оленів у зимовий період невеликі і коливаються від 20 до 100 га, але вони значно більші у літній період.

Гін у оленів починається у вересні і триває до кінця жовтня, з піковою активністю самців у третій декаді вересня. Склад гаремів може відрізнятися у різні роки, зазвичай на одного статевозрілого самця припадає три самки. Оленята народжуються в травні-червні, але найчастіше у виплодах є одне оленя, рідше два. Зазначено, що приріст популяції оленів є значним, але є смертність, зокрема від вовків та інших причин. Значення оленів у лісових

екосистемах пропорційне чисельності популяції цих тварин. Живуть олені до 20–25 років.

Козуля європейська – найбільш розповсюджений і найчисельний вид оленьчих в усіх районах області, є важливим об'єктом розведення в інтенсивному лісовому господарстві. З усіх диких копитних цей вид краще, ніж інші, пристосувався в окультурених лісових екосистемах. Отже, козуля у виборі найоптимальніших стацій уподібнюється зайцю-русаку, борсуку та лисиці. Кормові умови та місця укриття (ремізність) у цьому випадку становлять єдине ціле. У зв'язку з цим розрізняють два екотипи європейської лісопольовий та лучнопольовий. Козулі другого екотипу весь час знаходяться серед сільськогосподарських угіддях.

Однорічні козулі потребують близько 1 кг корму, 2–3 річні – 1,9 і старше 3 років – 2,4 г. Маса добового раціону козулі становить близько 8% її живої маси.

Добова потреба однієї козулі у рослинних кормах становить у середньому 1,7 кг сирової маси. Зимом вона поїдає деревно-чагарникові рослини у вигляді тоненьких гілочок (діаметр 1–4 мм), бруньок хвойних і листяних дерев (близько 20 видів), маленьких голок сосни і смереки. З однієї рослини вона бере в середньому 2,2–10,3 поїдів масою 1,1–1,3 г. Із кормових рослин у її раціоні переважають крушина, верба, бересклет. Протягом вегетаційного періоду, крім деревно-чагарникових кормів, ці тварини поїдають близько 150 видів трав'янистих рослин [34].

Розмножується козуля раз у рік – у травні, народжує 1–3 козуляток, які стають статевозрілими у 2-річному віці. Парування відбувається у вересні - жовтні. Вагітність триває: 276 – 290 діб. Майже в усіх мисливських районах у виплодах переважають 2-е козуляток. Плодючість залежить від вікової та статеві популяційної структури. У молодих і старих – 1 козуляток, у середньовікових – три. У районах Полісся і Лісостепу серед козуль 2 – 3-річного віку, де на одного самця припадає до 2 і більше самок. В окремі роки ці показники можуть зміщуватися в менший чи в більший бік.

На чисельність козулі впливає (розташовано за значимістю) браконьєрство, вовки, бездомні собаки, сільськогосподарські машини і механізми (гине в основному молодняк), дорожній транспорт, несприятливі погодні умови, хвороби та інші причини.

Щорічний приріст популяції козулі становить зараз близько 15%. Однак він може бути вищий, якщо раціонально вести мисливське господарство: враховувати і керувати структурою популяції, звести до мінімуму вплив на чисельність зазначених вище негативних факторів тощо.

Дикий кабан є поширеним видом у всіх лісових масивах. Вони особливо вибирають дубово-букові, вільхові та букові ліси як свій улюблений біотоп, де знаходять велику кількість їжі та затишне сховище. Денні лігва кабани облаштовують у густих соснових насадженнях, перезволожених лісах, молодих дубових насадженнях, а також у глухих заростях очерету серед боліт чи в чагарниках серед орних полів та сінокісних луків [35].

У літній період дикий кабан перебуває в лісових царинах, вирубках та різних зріджених ділянках лісу з трав'яною рослинністю. В цей час вони активно риють ґрунт, харчуючись крохмалистими цибулинами, кореневищами, бульбами, корінцями різних рослин, а також дощовими черв'яками, м'якунами, лялечками комах та іншими частинами ґрунтової фауни.

Період вагітності у свиней-кабанів триває від 115 до 120 днів. Перед опоросом самка кабана створює велике кубло з дрібного галуззя та сухого листя, де відбуваються пологи. Молодь зазвичай народжується в березні-травні, а в середньому кожен виплід складається з 6 смугастих поросят. Рідкіше відбувається виплід з 1-3 поросят, особливо у молодих самок. Частіше випліди мають 5-7 поросят.

Співвідношення статей у дикого кабана змінюється в залежності від віку та може бути різним. Як показав аналіз ліцензій, найбільше диких кабанів добувають у віці 3-5 років (самців – 86,7%, самок – 77,8%), тобто таких що мають вирішальне значення для відтворення популяції. Такий стан, коли при

використанні фауни не враховується структура популяції, яка сприяє росту чисельності поголів'я.

У популяції дикого кабана середній втрати становлять 67,9% сьоголіток та інших особин внаслідок різноманітних абіотичних, біотичних і антропогенних факторів. Це означає, що приріст популяції до кінця року складає 32,1% від загальної чисельності.

Кабан дикий проявляє реакцію на зміну умов оточення, таких як зміни в доступності корму та умовах захисту. Це може призводити до міграцій між різними територіями, що в свою чергу призводить до різких коливань у чисельності цього виду.

Тривалість життя дикого кабана може досягати до 20 років. Заєць-русак поширений повсюдно, основний хутровий звір мисливських господарств.

Незалежно від сезону, зайці-русаки залишають свою денну укриття приблизно о 18:00 годині. Вони завершують свої нічні маневри перед ранковим світанком, знаходять затишне місце і відпочивають там протягом усього дня. У зайців є значна кількість ароматичних залоз, розташованих на ступнях лап, в області рота та біля носових отворів. Запах від цих залоз залишається під час їхнього бігу. Харчування зайців-русаків зазнає змін протягом року. Узимку вони переважно споживають трав'янисті та кущові рослини, які становлять майже 96% їхнього щоденного раціону. Серед злаків вони особливо вподобають стебла та листя озимої пшениці та жита. Зайці також обирають лободу, щирицю, мишине хвостик, гірчак, полин, кострицю, а також підземні стебла пирію та хвоща. Щодо деревно-чагарникових кормів, вони споживають кору, пагони або бруньки осики, верби, клена, липи, дикого яблуневого та грушевого дерев, жарнівця, ліщини, терну та інших рослин, що містять багато кальцію і фосфору, а також вуглеводи, жири та білки [36].

Гін у зайців-русаків розпочинається середині січня, і в цей період тварини формують групи по 5-6 осіб на кожних 100 метрів. У популяції зайців-русаків спостерігається властивість упорядковувати територію, де самці переважають над самками у всіх вікових групах. Ця різниця менше виражена при

оптимальній щільності популяції і більш виражена в роки, коли чисельність знижується.

Досліджуючи причини смертності частини зайців, встановлено, що 43% від них загиває внаслідок використання сільськогосподарських машин під час заготівлі силосу, косіння сіна та збирання врожаю. Ще 15,3% втрачає життя через неправильне застосування і зберігання отрутохімікатів та мінеральних добрив, 12,4% – внаслідок браконьєрства, 9,5% – через дорожні транспортні засоби, 9,5% – внаслідок неблагоприятних погодних умов, 6,6% – через бездомних собак, котів та інших хижаків, 3,7% – під час культивування та оранки. Тривалість життя зайця-русака може досягати 12 років.

Заєць-біляк вкрай рідко зустрічається у північних районах Чернігівської області і включений до червоної книги України, заборонено полювання на цей вид. Куниця лісова зустрічається в усіх великих лісових масивах на рівнині Західного Полісся. Щільність на 1000 га буває найвищою (6–8 особин) у широколистяних лісах старших класів віку з дуба, граба, липи, осики, явора. У темнохвойних масивах трапляється рідко. Здобування її можливе лише за ліцензіями і у «врожайні» на лісову куницю роки [37].

Цей хижак є активним протягом всього року, переважно полює вночі і в сутінках, і веде в основному надземний спосіб життя. Протягом доби він зазвичай полює один або, рідше, двічі, пройшовши від кількох десятків до 15–20 кілометрів у пошуках їжі.

Період парування лісової куниці триває з середини червня до кінця першої половини серпня. Кубла лігва чи гнізда можуть бути як постійними, так і тимчасовими. Постійні поділяють на виводкові та зимові.

Для раціонального використання резервів цього хижака, мисливські господарства повинні регулярно вести облік, на підставі якого можна планувати ліцензійний полювання. Річне вилов не повинно перевищувати 25–30% загальної чисельності популяції.

Куниця кам'яна часто обирає для свого проживання круті схили річкових долин з гротами та нагромадженням каменю. Вона може оселятися на горищах будинків, серед штабелів будівельних матеріалів, в купах дров, під стіжками, на тваринницьких фермах, елеваторах та в підвалах. Як вид-синантроп, куниця кам'яна є супутником людини і пристосувалася до окультуреного ландшафту. Щільність її популяції менше, ніж у лісового виду.

Бобер є одним із цінних об'єктів мисливства, особливо оцінюється за його хутро. Колір хутра може змінюватися від світло-рудого до чорно-бурого з включенням сивини. Хутро бобра є дуже міцним, і крім цього, дуже цінним. М'ясо бобра також високо оцінюється. Дорослий бобер може досягати довжини 1,5 метра (з хвостом) і ваги 18–20 кілограмів.

Лисиця є широко поширеним видом у всіх районах області і є одним з мисливських звірів. Полювання на лисицю вважається захоплюючим, особливо з використанням норних собак. [38].

Лисиці риють нори, де живуть переважно під час виведення і догляду за молодняком та відпочивають у холодні та дощові дні. Вагітність лисиці триває 52–56 днів, у виводку від 36 до 12 лисенят.

Живляться лисиці різноманітною тваринною і рослинною їжею, не гребуючи падлом.

2.2 Рекомендовані методи обліку мисливських тварин

Метод шумового прогону враховується в різних сценаріях – в деяких випадках відбувається облік самого звіра, в інших – його слідів. Цей метод можна використовувати протягом усього року і може бути арбітражним, коли його порівнюють з іншими методами або проводять перевірки. На карті егерського обходу або мисливського господарства визначається місцезнаходження ділянок. Вони розташовуються так, щоб охоплювати всі

види мисливських угідь, і звірі, які виходять з однієї пробної ділянки, не переходили на іншу. Розмір кожної проби, яка має прямокутну форму, коливається від 25-50 до 100 гектарів. Загальна площа проб становить 20% від загальної площі угідь. [60].

Обліковці розташовуються на відстані 50-100 метрів один від одного так, щоб вони можливо чітко спостерігали за переходом звірів через лінію з трьох сторін пробної площі. У безсніжний період обліковці розташовуються навколо пробної площі на відстані до 50 метрів один від одного. Нагоничі розташовуються на відстані 25-50 метрів так, щоб вони, просуваючись по прямій лінії, могли бачити один одного. Важливо уникати наганяння тварин у напрямку відкритих територій, таких як сінокоси, пасовища або свіжі зруби, оскільки вони рідко прямують в цьому напрямку.

Обходячи нагонича, звірі будуть рухатися у зворотному напрямку і залишаться поза обліком. В горах нагони рекомендується проводити від верхніх частин чи поперек схилу, оскільки піднята звірина має тенденцію рухатися в цих напрямках. Кожен обліковець веде підрахунок звірів, які він бачить у визначеному секторі обліку. Інформація про зафіксованих тварин заноситься в заздалегідь підготовлений обліковий листок.

Старший обліковець збирає облікові листки від обліковців негайно після завершення обліку на кожній пробній ділянці. Камеральна обробка матеріалів включає сумарний підрахунок облікованих звірів на пробних ділянках та інтерполяцію їх чисельності на всю площу господарства.

Цей метод обліку може бути ресурсоємким, але він вважається одним із найточніших для визначення кількості не лише копитних, а й інших тварин. Застосовуючи цей метод, можна встановити вікову та статеву структуру популяцій. У випадку молодих особин парнокопитних, які виходять на лінію обліку цього року та їх візуальне визначення неможливе, вони відзначаються загальною категорією «молодняк» в загальному записі [60].

У випадках, коли проводиться облік нагоном і фіксуються не самі тварини, а їхні сліди, облікові списки передбачено заздалегідь у формі 1.2.

Камеральна обробка обмежується підрахунком цих вихідних слідів на пробних площах, а потім виконується інтерполяція результатів на всю територію.

У разі наявності снігового вкриття облік нагоном може проводитися одним обліковцем або здалеку від його проведення. Однак у такому випадку важко визначити структуру популяцій. Під час обліку обходять заплановану для обліку площу, а на її границях затирають всі сліди. Нагоничі діють аналогічно, як описано вище.

На початку підрахунку свіжих вихідних слідів по периметру площі проводять облік всіх тварин, які вийшли з території пробної ділянки. У випадках, коли снігове вкриття глибоке і звірі часто проходять 4 слідом, може знадобитися проведення стежування. Це вимагає просунення до місця, де сліди розходяться, що не рідко відбувається на великій відстані, навіть декілька кілометрів. Недоліки методу. Шумовий прогін – дуже трудомісткий спосіб обліку за умови дотримання методики. Дає велику похибку при використанні його для обліків стадних тварин: за умови невеликих щільностей населення тварин попадання чи не попадання ого стада у пробні обліки дасть, відповідно, завищений або занижений результат [60].

Зимовий маршрутний облік ґрунтується на принципі відносного обліку тварин за допомогою слідів, які залишаються на певних маршрутах. Методика основана на формулі, розробленій М. Формозовим.

На відповідній території (лісництва, єгерського обходу, мисливського господарства) визначається максимально можлива кількість маршрутів (але не менше 1 км на 100 га угідь), розміщених рівномірно по території, зазвичай від 5 до 15. За день до проведення обліку на цих маршрутах затираються всі сліди звірів, іноді використовуючи понову. Під час обліку на маршруті підраховуються свіжі добові сліди, які перетинають лінію маршруту в обидва напрямки.

В зв'язковому плані ведеться абрис ходу з відмітками на лінії маршруту всіх перетинів слідів з вказівкою виду та кількості тварин. Для визначення

довжини маршруту можна використовувати переднє картування або вимірювання за допомогою спідометра чи крокоміра [60].

Найважливішим показником під час проведення маршрутного обліку є середня довжина добового ходу звіра, яка може значно варіюватися в різних регіонах і в різні сезони року. Цей показник залежить від сезону, погодних умов, рельєфу, висоти снігового покриву та антропогенного навантаження на територію. Визначення довжини добового ходу диких мисливських звірів за класичною методикою можливе двома способами:

1. Шляхом поділу добового ходу на дві частини: обліковець рухається вперед від місця, де виявлено слід, до знаходження самої тварини, а потім повертається назад до місця, де відбулося добове днювання звіра. Довжина цих двох частин визначає довжину добового ходу.

Іншим методом визначення довжини добового ходу звіра є «догін». У цьому випадку вимірюється відстань від місця, де тварину спостерігали вчора, до точки зустрічі сьогодні.

Маршрут стежкування довжини добового ходу наноситься на картосхему в масштабі. Довжина ходу, визначена за допомогою крокоміру, порівнюється з величиною, визначеною на схемі за допомогою івіметра.

Зимовий маршрутний облік є комплексним і дозволяє одночасно визначити кількість різних видів тварин, таких як всі види копитних, рисі, вовк, лисиця, куниця, тхір, гноєндя, ласка, заяць, білка та інші [60].

Метод зимового маршрутного обліку має деякі недоліки, які важливо враховувати:

1. Потреба в достовірних даних: Цей метод можна ефективно застосовувати лише в тому випадку, якщо наявні надійні дані про середню довжину добового ходу звіра в регіоні на період проведення обліку. Без таких даних точність методу значно знижується.

2. Обмеження застосування: Зимовий маршрутний облік небажаний для невеликих територій мисливських господарств або закріплених угідь.

Ефективність його застосування більше проявляється на великих територіях, де регулярно проводять обліки цим методом.

3. Похибки в гірських умовах: В гірських районах можуть виникати значні похибки через складнощі з використанням квартальної сітки та перешкоди, такі як яри, болота, скелясті умови, що роблять неможливим визначення точної довжини облікового маршруту.

4. Нерівномірне розміщення тварин: Розміщення диких тварин на території може бути нерівномірним через вплив абіотичних і біотичних факторів, що ускладнює визначення перерахункових коефіцієнтів та вимагає тривалих багаторічних обліків.

5. Нестабільність снігового покриву: Зміна снігового покриву на території може ускладнювати обчислення та використання перерахункових коефіцієнтів, особливо на значній частині території країни.

Облік чисельності копитних звірів за кількістю зимових екскрементів є методом, що ґрунтується на визначенні кількості екскрементів, залишених дикими тваринами під час зимового періоду. Цей метод може бути ефективним, оскільки екскременти, виділені взимку, відрізняються від інших за складом і можуть бути використані для підрахунку чисельності звірів. Проте важливо враховувати деякі аспекти цього методу:

1. Потрібні підготовчі дані: Для успішного застосування цього методу важливо мати передоблікові дані про середню кількість екскрементів, залишених однією твариною певного виду та віку за добу. Ці дані дозволяють визначити стабільні величини для розрахунків.

2. Обмеженість застосування: Метод може бути менш ефективним на невеликих територіях або там, де популяції звірів розподілені нерівномірно. Розташування облікових стрічок може впливати на точність підрахунку.

3. Сезонні обмеження: Облік проводиться весною після танення снігу і до появи трав'яної рослинності, що обмежує часовий період проведення методу.

4. Необхідність точного розташування стрічок: Для точних результатів обліку важливо правильно розташовувати облікові стрічки в лісових кварталах.

Цей метод може бути ефективним і точним при відповідних умовах і підготовці. Враховуючи вищезазначені аспекти, його можна використовувати для отримання інформації про чисельність та активність звірів на певній території. істотно полегшує організацію полювання. Доведення чисельності тварин до оптимального рівня є найважливішою задачею [60].

2.3 Способи визначення цінності та якості мисливської продукції

Продукцією полювання є м'ясо, субпродукти, шкури, роги тощо, одержані внаслідок добування диких звірів і птахів, а також відновлені живі тварини. Користувач мисливських угідь з дозволу органів державної ветеринарної медицини має право самостійно реалізовувати продукцію полювання або налагоджувати її переробку. Шкури, м'ясо, роги та ікла копитних, добутих у процесі полювання, а також відловлені живі тварини здаються користувачеві мисливських угідь. Учасники полювання мають переважне право на придбання цієї продукції (крім живих тварин). При цьому м'ясо копитних може реалізовуватись учасникам полювання і знижкою до 30 % (частка мисливця). Підлягають обов'язковій здачі користувачеві мисливських угідь зібрані скинуті роги лані, оленя, козулі, лося, загиблі тварини або їх частин.

Всі виміри мисливських трофеїв необхідно виконувати сталевією рулеткою шириною 0,5 см, штангенциркулем та мікрометром, або іншим інструментом котрий гарантує точність вимірювань. При вимірюванні в сантиметрах необхідна точність 0,1 см, при вимірюванні в мм (мікрометром і штангенциркулем) – 0,1 мм. При визначенні маси в кілограмах вимагається точність до 10 г, в грамах – до 1 г. Оцінюються тільки мисливські трофеї добуті на полюванні, аномальні трофеї, покриті лаком, фарбою не оцінюються. Процес вимірювання трофея рогів козулі:

Довжини рогів: Вимірюється довжина кожної штанги рога по його зовнішній поверхні від шпiца середнього відростка до нижньої зовнішньої поверхні розетки з точністю до 0,1 см. Середню довжину обох рогів множать на 0,5 і отримують бали. Виміри потрібно робити гнучким стрічковим метром, або шнуром. Метер повинен слідувати всім згинам рога, але не втискатися в кут між штангою рога і зовнішньою поверхнею розетки.

Маса сухих рогів: Роги просушені природно на повітрі зважують з точністю до 1 г. Цей результат множиться на 0,1 і отримують бали. Якщо роги не обрізані по середині очниць до верхівки носової кістки то залежно від величини черепа знімають віж 65 до 90 г.

Колір:

Світлий – 0 балів;

Жовтий - світло коричневий –1 бал;

Середньої інтенсивності коричневі – 2 бали;

Темнокоричневі без блиску – 3 бали;

Темнокоричневі до чорного з блиском – 4 бали.

Перлистість:

Гладкі – 0 балів.

Легка перлистість, рідко –1 бал.

Дрібна перлистість, яка не повністю вкриває ріг – 2 бали.

Дрібна перлистість але яка повністю вкриває ріг – 3 бали.

Груба перлистість по всьому рогові – 5 балів.

Оцінка розеток.

Малі без перлів – 0 балів.

Відносно більші розетки але не перлисті – 2 бал

Високі розетки з вираженою перлистістю та «вінком» – 3 бали.

Дуже виражені грубі розетки з грубою перлистістю та вираженим вінком – 4 бали.

Розложестість. Відстань з внутрішнього боку рогів між найвіддаленішими точками обох штанг по відношенню до середньої

довжини рогів.

Нижче 30% і більше 75% – 0 балів;

Від 30% до 35% – 1 бал;

Від 35% до 40% – 2 бали;

Від 40% до 45% – 3 бали;

Від 45% до 75% – 4 бали;

Загостреність відростків.

Тупі завкруглені відростки – 0 балів.

Невиразно гострі – 1 бал

Гострі білі на верхівках з вираженим блиском – 2 бали

Загальна сума балів дає загальну оцінку трофея

2.4 Статистична обробка даних

Ми вирахували такі параметри, як: максимальні (max) та мінімальні (min) значення у виборці, що дозволило встановити межі крайніх показників.

Також визначили середнє значення у виборці (\bar{x}). Середнє значення у виборці знаходили за формулою:

$$\bar{x} = \frac{\sum x}{n} \text{ де,} \quad (2.1)$$

\bar{x} - середнє значення у виборці

x – кожний окремий показник

n – кількість значень

Стандартне відхилення у виборці було визначено за формулою:

$$\delta = \pm \sqrt{\frac{\sum d^2}{n-1}} \text{ де,} \quad (2.2)$$

$d = x - \bar{X}$

\bar{x} – середнє значення у виборці

X – конкретне значення у виборці

n – кількість значень

Статистичні помилки репрезентативності показують в яких межах можуть відхилитися від параметрів генеральної сукупності (від математичного очікування) наші приватні визначення, отримані на підставі конкретних вибірок. Абсолютно очевидно: що величина помилки тим більша, чим більше варіювання ознаки і чим менша вибірка. Тому формули для обчислення статистичних помилок, які характеризують варіювання вибірових показників навкруги їх генеральних параметрів, мають наступний вигляд:

помилка середньої –
$$m_{\bar{x}} = \pm \frac{\delta}{\sqrt{n-1}} \quad (2.4)$$

помилка сигми –
$$m_{\delta} = \pm \frac{\delta}{\sqrt{2n}} \quad (2.5)$$

Ця помилка достовірності була основана на математичних властивостях нормального розподілу, які тому корисно нагадати:

1) в межах відхилень $\pm 1\delta$ від \bar{X} (середньої арифметичної) у варіаційному ряді знаходиться близько 68,3 % всіх особин (випадків);

2) в межах відхилень $\pm 2\delta$ укладається (знаходиться) у варіаційному ряді близько 95,5 % всіх особин (випадків);

3) в межах відхилень $\pm 3\delta$ знаходяться близько 99,7 % всіх особин (випадків).

Статистична обробка даних проводилась за допомогою стандартного пакету програм Microsoft Excel та STATGRAPHICS 2.3 на персональному комп'ютері IBM PC.

3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА

3.1 Стан ведення мисливського господарства ТОВ «Олександрівське».

На сьогодні ТОВ «Олександрівське» має власні мисливські території, а також налагоджений штат фахівців для подальшого розвитку мисливської галузі та виконання статутних вимог підприємства. Усі ці аспекти прямо впливають на економічний стан компанії. Протягом 2021 року ТОВ «Олександрівське» провело ряд біотехнічних заходів, серед яких найважливішим є підгодівля тварин у зимовий період.

Для забезпечення цього процесу, господарство планує заготовку кормів відповідно до встановлених нормативів. Підгодівля звірів виконується з метою уникнення їх загибелі в умовах складного зимового клімату. Підгодівельний сезон зазвичай починається у грудні і завершується в лютому. На акцентується особлива увага в січні. Варто відзначити, що терміни проведення підгодівлі можуть змінюватися в залежності від погодних умов (сильні морози, ожеледь, глибокий сніг тощо), і коригуються працівниками мисливського господарства.

Згідно з Настановами, планування заготівлі кормів передбачається на найближчі три роки. Цей процес вимагає знань планової чисельності звірів на цей період і норм заготівлі кормів для конкретного виду. Зокрема, для європейської козулі рекомендується заготовка сіна, деревних віників, сінажу, а також соковитих (топінамбур, буряк, ріпа) та зернових (комбікорм, зерно, кукурудза) кормів.

На основі проведених розрахунків визначено, що у 2022–2024 рр. на мисливських угіддях ТОВ «Олександрівське» необхідно збільшити обсяг заготівлі та викладення кормів для європейської козулі. Це включатиме коренеплоди, деревні віники, кукурудзу, сіно, зерно та сінаж.

Таблиця 3.1 – Заготівля кормів та спорудження біотехнічних споруд

Назви кормів та заходів	Одиниці виміру	Рік
		2022
Заготівля кормів:		
Сіно	тон	20,5
Пучки з гілок дерев та кропиви (всього)	тис. шт.	1,0
Снопки із зернових культур	тис. шт.	0,4
Коренеплоди	тон	31,0
Зернофураж	тон	42,2
Кукурудза (в зерні та в качанах)	тон	23,3
Сіль	тон	3,4
Спорудження біотехнічних споруд:		
Годівниці	шт.	22
Солонці	шт.	125
Навіси-укриття для копитних	шт.	10
Біотехнічні вежі	шт.	8
Штучні водопої	шт.	9
Живоловильні.	шт	4
Створено:		
Кормових ремізів	шт.	12
Захисних ремізів	шт.	6
Кормових полів	га	24
Підгодівельних майданчиків	шт.	47
«Бані» для кабана	шт.	10
Місця відпочинку мисливців	шт.	6
Місця для розробки добутої дичини	шт.	3

Під час подачі кормів на годівниці та на підгодівельних майданчиках важливо дотримуватися певних вимог, особливо коли мова йде про соковиті корми, такі як буряк, ріпа, топінамбур і інші. При появі морозів важливо враховувати, що кількість соковитих кормів повинна бути такою, яку тварини

можуть відразу спожити, оскільки їх замерзання негативно впливає на функцію шлунково-кишкового тракту та процеси травлення у тварин.

3.2 Обліки мисливської фауни господарства

Ефективне визначення розміру ресурсів є ключовим елементом для оптимізації чисельності диких тварин, включаючи мисливські види, у різних природних екосистемах. Швидкий і точний підрахунок загальної кількості та структурного складу дичини необхідний для обґрунтування розміру мисливських областей і оцінки ефективності біотехнічних заходів. Без інформації щодо динаміки чисельності тварин мисливські господарства не можуть адекватно розв'язувати питання управління та планування мисливського господарства, а також вчасно реагувати на виникнення конфліктів і проблем у системах взаємодії «копитні тварини – лісова рослинність», «хижак – жертва», «мисливство – лісівництво» та інші.

Таблиця 3.2 – Кількісний склад мисливської фауни господарства

Мисливська фауна	Одиниця виміру	Кількість одиниць виміру
1	2	3
Осінні обліки 2020р.		
Бобер <i>Castor fiber</i>	особин	83
Ондатра <i>Ondatra zibethicus</i>	особин	–
Норка <i>Mustela lutreola</i>	особин	–
Зимові обліки 2020 р.		

Продовження таблиці 3.2

Лось <i>Alces alces</i>	особин	3
Олень <i>Cervus elaphus</i>	особин	–
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	особин	58
Кабан <i>Sus scrofa</i>	особин	19
Заєць-русак <i>Lepus europaeus</i>	особин	41
Куниця <i>Martes martes</i>	особин	30
Сіра куріпка <i>Perdix perdix</i>	особин	39
Вовк <i>Canis lupus L.</i>	особин	–
Весняні облік 2021 р.		
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	особин	39
Єнотовидний собака <i>Nyctereutes procyonoides</i>	особин	9
Борсук <i>Meles meles</i>	особин	–
Літні обліки 2021р.		
Качки різні	особин	1901
Лиски <i>Fulica atra</i>	особин	264
Голуби <i>Columba</i>	особин	
Перепілки <i>Coturnix japonica</i>	особин	
Курочки водяні <i>Gallinula chloropus</i>	особин	
Кулики <i>Charadrii</i>	особин	

Одним з найпоширеніших видів мисливських тварин, що мешкають на території господарства є козуля європейська.

3.3 Оцінка кількості трофейних якостей тварин, що мешкають на території господарства

На досліджуваній території козуля є об'єктом спортивного полювання, хоча вона є лісовим звіром, часто зустрічається і на відкритих просторах – на природних луках і посівах багаторічних трав. Літом вони годуються і відпочивають, а також можуть пошкоджувати однорічні культури. У господарстві козулю в основному стріляють за ліцензією як об'єкт спортивного полювання. Морфометричні дані були зібрані з 4 добитих козуль, які надали нам для досліджень під час офіційних полювань, включаючи їх внутрішні органи (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Морфологічні показники козуль

Показники	Дорослий самець	Дорослий самець	Дорослий самець	Дорослий самець
Висота в холці, см	81	82	87	87
Довжина тіла, см	124	123	136	136
Висота в кресці, см	81	76	90	90
Вага кресця, гр	1300	1200	-	-
Довжина передньої ноги, см	69	67	72	72
Довжина задньої ноги, см	76	72	84	84

Продовження таблиці 3.3

Вага передньої ноги, гр	1150	1100	2500	2460
Вага задньої ноги, гр	2160	2100	3120	3112
Вага внутр. жиру, гр	49	52	99	90
Вага нирки, гр	45	37	49	42
Довжина хвоста, см	15	12.8	19	17
Вага голови, гр	890	840	–	–
Довжина вуха, см	15	16	15	12
Вага селезінки, гр	64	59	89	84
Довжина голови, см	27	23	27	25
Вага печінки, гр	400	400	800	790
Обхват грудей, см	63	62	72	70
Загальна вага тіла, кг	26	29,5	36,5	37,6
Вага шкіри, гр	1500	1500	2300	2290
Убійна вага тіла, кг	18	19	25	24
Вага серця, гр	150	150	250	240
Вага легень, гр	350	390	595	460
Довжина пантів, см	24	25	26	25
Розмір та вага сіменників, гр	Довж.– 35 мм Вага – 10гр.	Довж.– 37мм Вага – 12 гр.	Довж.– 41 мм Вага – 11гр.	Довж.– 39 мм Вага – 9г

За всіма показниками які були отримані під час замірів можна зазначити, що досліджувані козулі відносяться до виду Європейської, але деякі навіть перевищують притаманні для Європейської.

Роги козулі, як втім і всіх інших копитних тварин не є відростками лобових кісток черепа. Вони розвиваються з незалежних окостенінь, закладаються в сполучнотканинному шарі шкіри, які незабаром приростають до черепа. Протягом всього періоду росту роги бувають покриті тонкою, пронизаною кровоносними судинами і покритою короткою і густою шерстю. Роль цього покриву дуже важлива. Він не тільки захищає ще м'яку розвиваючись кісткову тканину від пошкоджень, але й забезпечує її всіма необхідними для росту речовинами через проникнувши в неї із шкірного шару кровоносні судини. Коли роги повністю дозріють, самці починають тертися ними об стовбури дерев і чагарників, здираючи з них шкірний покрив. Щороку після закінчення періоду розмноження кісткова тканина в основі рогів починає руйнуватися, і в кінці кінців вони відпадають, а ті що залишилися на лобових кістках рогові пеньки заростають шкірою. Потім до кожного наступного періоду статевої активності у самця відростають нові роги, але зазвичай вже більш складної форми.

У телят самців перші ріжки в жовтні – листопаді представляють собою невеликі кісткові горбки, покриті шкірою, за якими їх вже можна відрізнити від телят самок. До квітня зростаючі горбики-ріжки перетворюються в товсті стержні, помітно підносяться над піднятими вгору вухами. В травні – червні розвиток рогів повністю закінчується. Після цього роги набувають вигляду невеликих загострених шилець. Свої перші ріжки молоді самці носять все літо та осінь і скидають їх на два-три тижні пізніше, ніж дорослі, тобто в грудні, але можуть носити їх навіть з початку січня.

Другі, вже більші роги починають рости, коли самцям виповнюється 20 – 21 місяць. Відпадають вони в жовтні – листопаді, як у більшості дорослих козлів. Другі роги мають два або три відростка, а у їхній основі розвивається невелика кісткова розетка. Від рогів старих самців вони відрізняються

меншими розмірами, більш тонкими стрижнями і меншим числом прикрас – поздовжніх борозенок, а також кісткових виростів – так званих перлів.

Треті роги, які самці носять на четвертому році життя, по красі і потужності не поступаються рогам тварин більше старшого віку. Далі кількість відростків на рогах, як правило, не збільшується. Зустрічаються роги з чотирма або навіть п'ятьма кінцями.

Спеціальна експертиза мисливських трофеїв і оцінка їх якостей за бальною системою СІС проводиться з метою демонстрації досягнень мисливського господарства, пропаганди мисливства, підвищення технічної, правової культури й етики полювання та мисливсько-господарської діяльності (Бондаренко, Делеган, Мазепа, Рудишин, 1996).

Розміри, якість трофея, сума набраних ним при експертній оцінці балів свідчить не тільки про успіх мисливця, а й про результати мисливсько-господарської діяльності на території. Параметри та особливості рогів, іклів, шкури визначаються спадковими властивостями трофеїв.

Нами були проведені виміри рогів самців козулі європейської, яка за результатами досліджень виявилася одним з найбільш численних видів мисливських тварин, що мешкають на території господарства за методикою вимірів

Таблиця 3.4 – Виміри рогів самців козулі європейської.

Довжини пантів, см	24	25	26	25
Маса сухих рогів, гр	25	22	26	19

Продовження таблиці 3.4

Колір, гр	Середньої інтенсивності коричневі	Середньої інтенсивності коричневі	Темнокоричневі без блиску	Середньої інтенсивності коричневі
Перлистість, гр	Дрібна перлистість але яка повністю вкриває ріг	Дрібна перлистість але яка повністю вкриває ріг	Груба перлистість по всьому рогові	Дрібна перлистість але яка повністю вкриває ріг
Оцінка розеток, см	Відносно більші розетки але не перлисті	Відносно більші розетки але не перлисті	Відносно більші розетки але не перлисті	Відносно більші розетки але не перлисті
Розложестість, %	Від 30% до 35%	Від 30% до 35%	Від 30% до 35%	Від 30% до 35%

Роги косуль є цінним трофеєм для мисливців, а також важливим показником екстер'єру тварини. На стовбурах дворічних вже шість відростків Роги постійно порослі шкірою є результатом поранення статевих органів. Ці самці зазвичай безплідні і гинуть через фізичну слабкість, яка настає одночасно з гниттям і відмиранням рогів.

Вимірювання здійснювали металевою мірною стрічкою, яку міцно притискували до поверхні рогів. Лише під час вимірювання відстаней між передніми, середніми та задніми відростками її утримували у натягнутому положенні.

Рисунок 3.1 – Роги самців козулі європейської дорослого віку.

Для збільшення чисельності популяції мисливських тварин та покращення трофейних якостей мисливської продукції на території господарства пропонується будувати на мисливських угіддях необхідні будівлі та біотехнічні споруди, вирощувати кормові культури, створювати захисні насадження, здійснювати інші заходи, пов'язані з веденням мисливського господарства, які не суперечать законодавству та інтересам власників або користувачів земельних ділянок.

4 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Поняття «охорона праці», як визначено в статті 1 Закону України «Про охорону праці», охоплює широкий спектр правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів з метою забезпечення здоров'я та працездатності людей під час виконання праці.

Основною метою охорони праці є створення безпечних умов праці та експлуатації обладнання на кожному робочому місці. Це включає зведення до мінімуму або повну нейтралізацію впливу шкідливих і небезпечних для здоров'я факторів виробництва. Отже, головною метою є зниження аварійності на виробництві та запобігання професійним захворюванням. [65].

Дослідження, проведене у межах дипломної роботи, ставить перед собою завдання наукового обґрунтування питань охорони, відтворення та раціонального використання популяції зайця – сірого на прикладі території мисливських угідь ТОВ «Олександрівське мисливське господарство» Чернігівської області. Збір матеріалу був проведений як у польових умовах, так і в лабораторії біоресурсів навколишнього природного середовища.

Перед початком роботи був проведений інструктаж з Охорони праці (інструкція № 59) та Пожежної безпеки (інструктаж № 2) моїм науковим керівником. Техніка безпеки в польових умовах включає в себе комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію або повну нейтралізацію впливу шкідливих і небезпечних факторів на організм людини, а також на мінімізацію нещасних випадків на виробництві. Правила безпеки спрямовані на збереження здоров'я і працездатності працюючої людини.

При виході на маршрут у польових умовах слід дотримуватись таких правил:

1. Маршрут повинен бути визначений не пізніше, ніж за добу до відправлення.
2. Слід призначити старшого, який має досвід роботи і знає маршрут.

3. Старший несе повну відповідальність за стан всіх учасників експедиції.

4. Головний учасник повинен провести інструктаж з техніки безпеки перед виходом на маршрут.

Продовження правил безпеки під час виходу на маршрут включає наступні важливі аспекти:

5. Головний повинен мати під рукою медичні засоби першої допомоги для запобігання та знешкодження укусів комах та засоби першої допомоги при травмах, що можуть виникнути під час виконання роботи.

6. Головний повинен знати найближчу дільницю чи станцію, куди можна доставити постраждалого внаслідок нещасного випадку, укусу комахи чи тварини.

7. Забороняється виходити на маршрут одному.

При виході на маршрут слід дотримуватись наступних порад:

а) Використовуйте головний убір, щоб уникнути сонячних опіків та запобігти потенційному проникненню комах, таких як кліщі, у волосся. Обирайте закрите взуття з міцною підошвою для запобігання травмам стопи. Одяг повинен відповідати погоді, покривати якнайбільше частин тіла і бути світлим, щоб легше помітити комах чи тварин.

б) Працюючи біля водойм, знайомтеся з розташуванням водойм на території, дотримуйтеся правил переходу води, уникаючи крутих берегів. Будьте обережні під час роботи біля води, і завжди повинна бути особа, яка знає, як поводитися на воді.

в) При роботі з хімікатами, такими як ефір і медичний спирт, дотримуйтеся відповідних заходів безпеки. Спирт може використовуватися для лікування укусів тварин і комах. Всі ліки в аптечці слід використовувати відповідно до призначення. Уникайте контакту зі шкірою і вдихання парів, оскільки це може викликати хімічний опік і хронічне отруєння.

г) При укусах тварин рану необхідно обробити йодом, при необхідності зупинити кровотечу, перев'язати і доставити в найближчий медпункт. У разі

укусу бджоли необхідно видалити жало і залити нашатирним спиртом або перекисом водню.

Додаткові поради та вказівки для забезпечення безпеки та здоров'я під час проведення польових робіт:

д) Для зменшення свербіжу, викликаного укусами комарів, можна скористатися розчином нашатирного спирту або соди.

є) При розводженні багаття слід обирати місце з невеликою кількістю сухих гілок та трави. Якщо є цегла або каміння, краще обгороджувати місце перед розпалюванням вогнища. Завжди слід стежити за багаттям, готовим бути його пожежним сторожем, та негайно гасити чи загасати його за необхідності.

ж) Учасники повинні бути попереджені про можливу небезпеку використання гострих та ріжучих інструментів, таких як препарувати голки, ножі, лопати. Важливо дотримуватись правил безпеки при роботі з цим обладнанням

з) Старший, який веде групу по маршруту, повинен мати необхідні знання та уявлення для надання першої медичної допомоги. Це включає правила зупинки кровотечі, навички проведення серцево-легеневої реанімації та навички надання першої медичної допомоги при тепловому ударі. У разі теплового удару потрібно розмістити постраждалого в прохолодному місці, нанести холодний компрес до чола та використовувати зволожуючий крем. Якщо постраждалий без свідомості, слід звільнити дихальні шляхи, розстебнути одяг, що заважає диханню, та негайно викликати медичну допомогу. [66].

Обробка матеріалів, отриманих в польових умовах, у лабораторіях кафедри біології лісу, мисливствознавства та іхтіології вимагає відповідної організації та дотримання правил техніки безпеки. Основні вказівки та заходи, які слід враховувати, включають:

1. Організація робочого місця:

– Забезпечення необхідного обладнання та матеріалів для безпечної обробки.

– Зазначення місця для роботи з біологічним матеріалом.

- Вивчення та дотримання регламентів та правил лабораторної діяльності.

2. Відповідальність за охорону праці:

- Завідувач лабораторії несе відповідальність за організацію безпечних умов праці.

3. Контроль та інструктажі:

- Керівництво забезпечує контроль за справністю пожежної техніки та транспортних засобів.

- Проведення інструктажів та перевірок знань систематично через певний проміжок часу.

4. Мікроклімат в лабораторії:

- Важливо створити оптимальні норми мікроклімату відповідно до стандартів, оскільки це впливає на здоров'я та працездатність працівників.

- Параметри мікроклімату, такі як температура та вологість, повинні відповідати нормативам для забезпечення комфорту та продуктивності праці.

5. Урахування впливу факторів на здоров'я:

- Індивідуальні параметри мікроклімату мають велике значення для здоров'я працівників.

- Врахування можливих відхилень від нормативів та їх вплив на продуктивність праці.

Всі ці заходи допомагають забезпечити безпечні та здорові умови для роботи у лабораторії та ефективної обробки отриманого матеріалу. [67].

Вимоги до освітлення на промислових об'єктах включають кілька ключових аспектів для забезпечення ефективної праці, високої якості продукції та безпеки працівників:

1. Природне освітлення:

- Бокове освітлення повинно забезпечувати природне світло в приміщеннях.

– Коефіцієнт освітленості повинен відповідати виду виконуваних робіт, зокрема, для високоточних робіт – не менше 1,5%, а для зорових робіт – середня точність не менше 1,0%.

– Для кімнати з комп'ютером рекомендується мансардне вікно на північному напрямку.

2. Штучне освітлення:

– Використання комбінованої системи освітлення з люмінесцентними джерелами світла для загального освітлення.

– Освітленість при штучному освітленні повинна бути не менше 300 лк по горизонталі для загального освітлення.

3. Аварійне освітлення:

– Приміщення повинно мати систему аварійного освітлення для забезпечення продовження роботи та інших потреб в аварійних ситуаціях.

4. Розташування джерел світла:

– Джерела світла повинні бути розташовані так, щоб уникнути прямого попадання світла в очі працівників.

5. Імпульс освітлення:

– Імпульс освітлення використовуваних люмінесцентних ламп не повинен перевищувати 10%.

6. Підсвічування об'єктів праці:

– Система освітлення повинна забезпечувати високу продуктивність, високу якість продукції та безпеку працівників.

– Освітлення на робочому місці повинно світити зверху вниз і зліва.

– Локальне освітлення має забезпечувати необхідне освітлення кожної робочої зони.

7. Кількість світла:

– Кількість світла регулюється відповідно до санітарного нормативу, враховуючи точність виконуваних робіт, тип використовуваних світильників та вид світла.

Ці вимоги допомагають створити оптимальні умови освітлення, сприяючи високій продуктивності та безпеці праці на промислових об'єктах [68].

Гранично допустимий рівень звуку та рівень звукового тиску повинні відповідати гігієнічним і санітарним нормам ДСН 3.3.6.037-99 [69].

Гранично допустима концентрація пилу та мікроорганізмів у зоні дихання працівника, обладнанні, що відводить тепло, вологу, пил, пари та шкідливі гази з приміщень, встановлюється згідно з ДНВ .2.5-27-2006 у систему вентиляції, яка забезпечує необхідну циркуляцію повітря [70].

– Забезпечення електробезпеки включає ряд технічних та організаційних заходів для зменшення ризику ураження електричним струмом. До основних технічних методів і засобів захисту від ураження електричним струмом в лабораторії відносяться:

1. Захисне заземлення:

– Система заземлення повинна бути належно спроектованою та підтримуватися в належному стані.

– Заземлення зменшує ризик ураження струмом, спрямовуючи його в землю.

2. Захисне відключення:

– Використання автоматичних вимикачів, які автоматично відключають електричне живлення при виявленні неполадок або перевищенні струму.

3. Ізоляція струмоведучих частин:

– Застосування ізоляційних матеріалів та оболонок для струмоведучих частин, щоб уникнути контакту з ними.

4. Обладнання для огорож, шлагбаумів, сигналів безпеки:

- Встановлення фізичних бар'єрів, які обмежують доступ до небезпечних зон.

- Застосування сигналізаційних систем для попередження про небезпеку та надання інформації про стан електроустановки.

5. Компенсація струму замикання на землю:

- Використання спеціальних пристроїв для компенсації струму замикання на землю та вчасного вимкнення струмопровідних частин у разі виявлення неполадок.

- Ці заходи спрямовані на зниження ризику та максимальне забезпечення безпеки під час роботи з електричними системами. Організаційні заходи, такі як навчання та інструктаж, також важливі для свідомого та безпечного взаємодії з електроустаткуванням [71].

У процесі трудової діяльності людина постійно перебуває під впливом багатьох різноманітних факторів виробництва, які в певних випадках можуть створювати небезпеку, тобто можливість впливу небезпечних факторів виробництва і шкідливих факторів. Методи та заходи забезпечення безпеки вибираються на основі виявлення конкретних небезпечних факторів даного технологічного процесу [72].

Всі роботи з зібраним матеріалом проводяться на спеціально обладнаних устаткуванням лабораторних столах. Робоче місце не можна захарашувати непотрібним посудом і обладнанням [73].

Кожна лабораторія повинна бути оснащена певними видами первинних засобів пожежогасіння за загальноприйнятими стандартами.

Місцезнаходження кожного виду основних засобів пожежогасіння повинно бути позначене відповідними позначками. Підхід до вогнегасника повинен бути практичним і акуратним. Для кращої видимості рекомендується елементи будівельних конструкцій у місцях розміщення основного пожежного обладнання виділити червоними смугами шириною 200–400 мм та пофарбувати основні засоби пожежогасіння (вогнегасники, вогнегасники тощо) вогнегасник.) червоний. Лабораторне приміщення повинно бути оснащено основними

засобами боротьби з відкритим полум'ям, а саме: водопровідна вода, вогнегасник, азбестова сухий пісок, ганчірка. Слід використовувати вуглекислотні вогнегасники, оскільки вони не містять води і не завдають великої шкоди обладнанню та експонатам. Ці вогнегасники дуже практичні та ефективні для гасіння практично будь-якої пожежі на невеликій території [74].

Подальша робота з даними, отриманими в лабораторних умовах навколишнього природного середовища, проводиться за допомогою електронно-обчислювальної техніки, правила користування якою викладені в Інструкції «Про техніку безпеки та гігієни праці осіб, які працюють з електронно-обчислювальною технікою».

Інструкції з охорони праці для людей, які працюють з електронно-обчислювальною технікою:

Вимоги загальні:

1) Співробітники кафедри використовують електронно-обчислювальну техніку (далі – ЕОТ) для друку та технічного редагування документів, виконання науково-розрахункових робіт, створення нових програм, баз даних тощо;

2) працівники, які мають ЕОТ категорії оператора та пройшли інструктаж з техніки безпеки, мають право виконувати доручену роботу;

3) Персонал ЕОТ повинен виконувати роботу відповідно до посадової інструкції та плану роботи. Викладачі кафедри можуть використовувати електронно-обчислювальну техніку на уроках та науково-методичній роботі. Навчання та допоміжний персонал проводить підготовку обладнання до занять та забезпечує закінчення робіт з ЕОТ;

– технічне редагування та друк документів, створення нових програм і баз даних (інженери, керівники лабораторій);

– профілактичний ремонт та обслуговування ЕОТ (інженер, завідувач лабораторії);

4) в аудиторіях з використанням ЕОТ викладач або представник кафедри проводить інструктаж з техніки безпеки та несе відповідальність за виконання учнями цих вимог;

5) при виконанні робіт з ЕОТ необхідно дотримуватись відповідних гігієнічних норм і правил особистої гігієни;

6) в приміщеннях кафедри забороняється паління та використання відкритого вогню.

Вимоги безпеки перед початком роботи:

1) провести технічний огляд ЕОТ (візуально);

2) суворо виконувати порядок включення ЕОТ та необхідних пристроїв у необхідному режимі;

3) не менш як один раз на місяць перед включенням електроживлення на ЕОТ або на окремих пристроях необхідно візуально або при допомозі обладнання перевірити:

– наявність та справність заземлення окремих блоків і пристроїв;

– справність кабелю і місце його підключення до джерела живлення;

– відсутність замикання між ланцюгами напруги;

– наявність, справність та відповідність згідно струму предохранників у блоках і пристроях ЕОТ;

4) про всі зауваження та недоліки доповісти завідуючому лабораторією або завідуючому кафедрі.

Вимоги безпеки під час роботи:

1) виконувати роботи тільки відповідно з отриманим завданням;

2) послідовність вмикання ЕОТ повинна узгоджуватись з нормативно-технічною документацією на обладнання;

3) під час введення даних, редагування, читання інформації з екрана безперервна тривалість роботи з відео терміналом не повинна перевищувати 4-х годин із кількістю оброблених знаків не більше 30-ти тисяч. Після кожної години праці робити перерву на 5 хвилин, а після двох годин –15 хвилин;

4) забороняється залишати ЕОТ та інше обладнання включеним без нагляду.

5) забороняється:

- доторкатися до струмоведучих елементів обладнання;
- замінювати з'ємні частини і виконувати ремонт під напругою;
- з'єднувати і роз'єднувати розетки, вилки роз'ємів, які знаходяться під напругою;
- знімати кришки та щитки, які закривають струмоведучі частини;
- замінити перехідники під напругою;

6) при відхиленні від нормальних умов роботи обладнання (появу диму, підозрілих звуків, запахів, підвищення або падіння напруги) припинити роботу та повідомити про це завідуючого лабораторією.

7) у разі порушення технологічного процесу, виявлення несправностей обладнання, устаткування, пристроїв, засобів захисту та при інших небезпечних та шкідливих виробничих факторах, що загрожують життю і здоров'ю працівників, під час роботи, повідомити завідуючого лабораторією або завідуючого кафедрою.

8) у разі нещасного випадку чи раптового погіршення здоров'я, повідомити про це завідуючого лабораторією або завідуючого кафедрою, звернутися до медичної частини або визвати лікарів на місце. До приїзду лікарів надавати постраждалому першу медичну допомогу.

Вимоги безпеки після закінчення роботи:

1) суворо виконувати послідовність вимикання ЕОТ та додаткових пристроїв згідно з інструкцією по експлуатації ЕОТ;

2) відключити електричне обладнання від електромережі;

3) перевірити протипожежний стан приміщень;

4) вимкнути освітлення (крім чергового).

Вимоги безпеки під час надзвичайних ситуацій:

1) працівники, які обслуговують ЕОТ, повинні бути навчені правилам надання першої медичної допомоги при ураженні електричним струмом та засобам гасіння пожежі в приміщеннях, які мають електроустановки;

2) при аварії будь-якого обладнання негайно повідомити про це спеціальну службу;

3) дозволяється усунення незначних ушкоджень, які не загрожують особистому життю;

4) для запобігання можливим аваріям слід дотримуватись положень цієї інструкції, користуватись справним обладнанням та інструментом, використовувати захисні пристрої, запобіжники, очисні пристрої, системи блокування та сигналізації, захисне заземлення, а також дотримуватись технології проведення робіт [74].

Отже знання правил техніки безпеки допомогло мені уникнути травмування під час виконання кваліфікаційної роботи

ВИСНОВКИ

1. Найбільш чисельним видом мисливської фауни ссавців, що мешкає на території мисливського господарства є козуля європейська, яка є цінним трофейним видом.

2. Видом придатним для трофейного промислу є козуля європейська.

3. Для збільшення чисельності трофейних мисливських видів пропонується збагачувати раціон кормів, споруджувати більше підгодівельних майданчиків Для покращення якості трофеїв пропонується улаштування нових та покращення оснащення вже існуючих місць розробки добутої дичини.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Отримані результати досліджень можна застосовувати при організації аналогічних мисливських господарств на території області та країни.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. https://protocol.ua/ua/pro_mislivske_gospodarstvo_ta_polyuvannyastatt_ua_37
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1211-11#Text>
3. <https://igov.org.ua/subcategory/1/5/situation/28>
4. <https://moe-pravo.com.ua/publications/myslyvstvo-v-ukrayini-informacziya-pro-pravyly-neobhidni-dozvoly-sezony-polyuvannya-ta-inshe/>
5. Глобальна екологія (вчення про біосферу). Екологія: основи теорії і практикум. Навчальний посібник. Львів: Новий світ–2000. 2003. С. 45–90.
6. Закон України «Про мисливське господарство та полювання». Екологічне законодавство України. Харків : ТОВ «Одісей», 2002. 928 с.
7. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25. 06. 1991 року.
8. Закон України «Про природно-заповідний фонд» 16.06.1992 р.
9. Мігулін О. О. Матеріали до динаміки чисельності зайця-русака на території України. Екологія та історія хребетних фауни України. Київ : Наук. думка. 1966. С. 47–67.
10. Волох А. М. Охорона млекопитаючих в Україні. Сучасні проблеми біології, екології та хімії: Матер, міжнар. конфер. Запоріжжя. 2007. С. 376–379.
11. Новицький В. П., Міняйло А. А., Маєвський К. В. Правобережна лісостепова лісомисливська зона Лівобережна лісостепова лісомисливська зона Біологія, біотехнологія, екологія. № 5 (69), 2017 Наукові доповіді НУБіП України ISSN 2223–1609
12. Волох А. М. Великі ссавці Південної України в ХХ сторіччі (динаміка ареалів, чисельності, охорона та управління) : дис. д.б.н. А. М. Волох; Таврійська державна агротехнічна академія. Київ, 2004. 411 с.
13. Маринич О. М., Шищенко П. Г. Фізико-географічне районування. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. Київ, 1993. Т. 3: П Я. С.340–343.

14. Маринич О. М., Пархоменко Г. О., Петренко О. М., Шищенко П. Г. Удосконалена схема фізико-географічного районування України. Укр. географ. журнал. 2003. №1. С. 16 – 21.
15. Національний атлас України. Київ : ДНВП «Картографія», 2007.
16. Делеган І. В. Біологія лісових птахів і звірів. Львів: Поллі, 2005. 600с.
17. Santillu F., Feretti M. Do soils affect brown hare *Lepus europeus* abundance in agricultural habitats. *Hystrix It. Mamm.* 2008. Vol. 19(1). P. 39–45.
18. Demirbas Y., Albayrak I Comparative study of reproductive activities of European hare (*Lepus europeus*) populations in Turkey. *Zoology.* 2015. P. 991–994.
19. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія. Івано-Франківськ. Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.
20. Bray Y. et al. Natal dispersal of European hare in France. *Zoology.* 2007. Vol. 273. № 4. P. 426–434.
21. Rödel H. J., Dekker J. A. Influence of weather factors on population dynamics of two lagomorph species based on hunting bad records. *European Journal of Wildlife Research.* 2012. Vol. 58(6). P. 923–932.
22. Долина Л. Ф. Стандартизація та метрологія у сфері охорони довкілля: навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 199 с.
23. Тарасова В. В., Тарасова В. В., Малиновский А. С., Рибак М. Ф. Метрологія, стандартизація, сертифікація: підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 264 с.
24. Бичківський Р. В. Столярчук П. Г., Гамула П. Р. Метрологія, стандартизація, управління якістю і сертифікація. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2004. 560 с.
25. Блінова Н. К., Мохонько В. І., Саломахіна С. О., Суворін О. В. Екологічна стандартизація і сертифікація. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. 124 с.
26. ДСТУ 2462-94 Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення

27. ДСТУ 3410-96 Система сертифікації УкрСЕПРО. Основні положення
28. ДСТУ 3419-96 Система сертифікації УкрСЕПРО. Сертифікація систем якості. Порядок проведення
29. ДСТУ ISO 14020–2003 Екологічні маркування та декларації. Загальні принципи
30. ДСТУ ISO 14024–2002 Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи.
31. Закон України «Про метрологію і метрологічну діяльність» від 11.02.1998р.
32. №113/98-ВР Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005р. № 3164-IV
33. Закон України «Про стандартизацію» від 17.05.2001р. №2408.
34. Павлов В. І., Мишко О. В., Опьонова І. В, Павліха Н. В. Основи стандартизації, сертифікації та ідентифікації товарів. Київ : Кондор, 2004. 230 с.
35. Саранча Г. А. Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю : підручник. Київ.: Центр навчальної літератури, 2006. 672 с.
36. Домніч В. І., Делеган І. В., Вязовська А .Г. та ін. Динаміка зміни чисельності лисиці та зайця в системі «хижак-жертва». *Науковий вісник Ужгородського університету. Біологія*. Ужгород, 2011. Вип. 30. С. 64–81.
37. Коваль Я. В., Антоненко І. Я., Шадура М. В. Кадастрова оцінка ресурсів мисливської фауни регіонів: методологічні та методичні аспекти. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. Київ, 2000. Вип. 25. С. 94–107.
38. Власюк В. П. Прогнозування чисельності козулі європейської (*Capreolus capreolus* L.) для різних природно-кліматичних районів Житомирщини. *Наук. вісн. нац. лісотех. ун-ту України*. 2015. Вип. 25.1. С. 49–55.

39. Волох А. М. Великі ссавці південної України в ХХ ст. (динаміка ареалів, чисельності, охорона та управління) : авторф. дис. доктора. біологічних наук : 03.00.08. Київ, 2004. 33 с.
40. Волох А. М. Регуляція чисельності в маргінальних популяціях копитних. Зоологічні дослідження в Україні на межі тисячоліть : Тези доповідей Всеукраїнської зоологічної конференції (м. Кривий Ріг, 13-14 листопада 2001 р.). Кривий Ріг, І.В.І. 2001. С. 152–154.
41. Гузій А. І., Власюк В. П. Умови проживання та перспективи ведення мисливського господарства на переважаючі види жуйних ратичних тварин: лося (*Alces alces* L.) та козулю європейську (*Capreolus capreolus* L.) в угіддях ДП «Житомирське ЛГ» Наукові читання. 2015 : наук.-теорет. зб. Житомир : ЖНАЕУ, 2015. С. 16–24.
42. Гунчак Н. С. Стан популяцій диких копитних тварин у Карпатах. Великі ссавці Карпат: Матеріали Міжнародної екологічної конференції. Івано-Франківськ : Сіверсія, 2000. С. 7–11.
43. Карпенко А. Биоэкологические обоснование системы мероприятий защиты леса от вредного влияния косули в лесах Левобережной лесостепи УССР : автореферат дисертации на соискание ученой степени кандидата биологических наук. Харьков, 1966. 21 с.
44. Корнєєв О. П. Мисливство – галузь народного господарства. Київ : Видавництво «Урожай», 1964. 145 с.
45. . Корнєєв О. П. Мисливські звірі України. Київ, 1960. 44 с.
46. Крыжановский В. И. Благородный олень и косуля на Украине, их экология и перспективы хозяйственного использования: автореферат дисертации на соискание ученой степени канд. биологических наук. Київ, 1965. 37 21 с.
47. Мигулін О. О. Звірі УРСР (матеріали до фауни). Київ, 1938. 426 с.
48. Моїсєєва А. В., Корнійчук О. Е., Популяційна динаміка мисливських тварин: логістична модель. Ліс, наука, молодь: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, магістрів, аспірантів і молодих

вчених, присвяченої 15-річчю факультету лісового господарства ЖНАЕУ. (м. Житомир, 23 листопада 2016 р.). Житомир : ЖНАЕУ, 2016. С. 187–189.

49. Настанова з упорядкування мисливських угідь. Київ: Вид-во Держкомлісу України, 2002. 113 с.

50. Плис С. О., Власюк В. П. Оптимальна чисельність та кормова база жуйних ратичних тварин у зимовий період у мисливському господарстві ДП «Житомирське ЛГ» Ліс, наука, молодь : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, магістрів, аспір. і молодих вч., 26 лист. 2013 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2013. С. 77–78.

51. Проект організації і розвитку мисливсько-рибальського господарства Коростишівської райради Житомирської ОО УТМР. Том 1. Пояснювальна записка. Додатки. Харків, 2014. 60 с.

52. Рудишин М. П., Мурський Г. М., Татаринів К. А. Рациональне ведення мисливського господарства. Львів: Видавництво «Каменярь», 1987. 181 с.

53. Татаринів К. А. Звірі західних областей України. Київ: Видавництво АН УРСР, 1956. 186 с.

54. Шарлемань М. Зоогеографія УРСР. Київ: Видавництво УРСР, 1937. 234 с.

55. Якобчук А. О., Волошин В. В. До питання живлення основних видів мисливських тварин в осінньо-зимовий період на Поліссі. Стан і майбутнє лісового господарства, деревообробки та землевпорядкування: Матер. Всеукра. науково-практ. конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених, 15–16 листопада 2022 р. Харків: Державний біотехнологічний університет, 2022. С. 31.

56. Якобчук А. О. Кормові та захисні ремізи у мисливських угіддях Коростишівської РО УТМР. Ліс, наука, молодь: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 листопада 2022 р. Житомир : Поліський національний університет, 2022. С. 158. 39

57. Kaluzinski J. The occurrence and distribution of field ecotype of roe deer in Poland. *Acta theriologica*, 1974. № 20. P. 291–300. 42. Sobalak M. Tomasz. *Z życia starych kozłów. Poradnik Łowiecki*. 2008. № 2 (26). S. 5–6.
58. Lewandowski K., Nowakowski J. J. Spatial distribution of brow hare *Lepus europeus* populations in habitats of various types of agriculture. *Acta Theriologia*. 1993. Vol. 38(4). P. 435–442.
59. Pesntur K. et. al. Epizootiologic and indicators of Brown hare (*Lepus europaeus* Pallas, 1778) population dynamics in northwestern Croatia. / *Journal of Wildlife Diseases*. 2003. Vol. 39. P. 751–761.
60. Лебедева Н. І., Петриченко В. В. Методи обліку мисливських тварин. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 62 с.
61. Купчик М. П., Газдюк М. П., Степанець І. Ф. Основи охорони праці. Київ: Основа, 2000. 171 с.
62. ДСТУ 12.1.005-88. Загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони. [Чинний від 1988-29-09]. Вид. офіц. Київ, 1988. 8 с. (Інформація та документація).
63. ДБН-В.2.5-28-2006. Природне і штучне освітлення. [Чинний від 2006-01-01]. Вид. офіц. Київ, 2006. 96 с. (Інформація та документація).
64. ДСН 3.3.6.037-99. Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку. [Чинний від 1999-01-12]. Вид. офіц. Київ, 1999. 15 с. (Інформація та документація).
65. ДБН В.2.5-67:2013. Опалення, вентиляція, кондиціонування. [Чинний від 2014-01-01]. Вид. офіц. Київ, 2013. 149 с. (Інформація та документація).
66. ДН В.2.5-27-2006. Захисні заходи електробезпеки в електроустановках будинків і споруд. [Чинний від 2006-01-10]. Вид. офіц. Київ, 2006. 78 с. (Інформація та документація).
67. ДСанПІН 3.3.2.007-98. Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин.

[Чинний від 1998-10-12]. Вид. офіц. Київ, 1998. 18 с. (Інформація та документація).

68. Б. М. Коржика. Основи охорони праці: навчальний посібник. Харків : ХДАМГ, 2002. 105 с.

69. Кузнецов В. А. Пожежна безпека. Харків: Фактор, 2008. 575 с.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача вищої освіти ЗНУ**

Я Осипенко Володимир Володимирович, студент 2 курсу, денної форми навчання, факультету біологічного, спеціальності 205 Лісове господарство, електронна пошта _aistwoha@gmail.com

підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Рациональне використання мисливських ресурсів на прикладі ТОВ «Олександрівське мисливське господарство» на Чернігівській області» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____

ПІБ Осипенко В.В.
(студент)

Дата _____ Підпис _____

ПІБ Сарабєєв В.Л.
(науковий керівник)